Повість-казка

Не від того я помру,

Що на світі буде война.

А від того, що вона

Мого вірша не достойна.

Ярослав Довган

РОЗДІЛ І

1

У вікні дзижчала муха, і нудотливе оте дзижчання навівало сон, так само, як і порипування віконниць од непомітного вітру. Спекотливий полудень порозморював усе довкола, жовтою від пилюги і сонця вуличкою пленталася баба Дрімота і мак розсипала — куди мак сипне, там усе й засне, а по нивах недожатих блукала Полудниця із серпом і пильнувала, чи не зостався який сміливець на полі у полудень дожинати, але не було нікого, бо добре відомо, що від Полудниці нічим не відкупишся і не відмолишся — махне серпом по шиї, та й край. Попід парканами дрімали коти, собаки, свині й кози впереміш, наче одна родина, позаривалися в порох кури, навіть метелики непорушно застигли на квітах, мов одинокі пелюстини.

Князь люботинський куняв у кріслі, заколисаний мушиним дзижчанням, у сни занурений, наче у мутну, теплу воду, і снилися йому війни, переможні походи, руїни здобутих

фортець, довгі вервечки полонених. Були це особливі сни, бо з’являлися вони лише в полудень, а вночі ніколи й, тому-то він із такою шанобою до них ставився, що навіть оголосив по всьому князівству наказ, щоб ані одна душа не важилася в полудень потривожити його супокій. Небавом навіть собаки призвичаїлися до нового розпорядку, хоч, правда, кількоро вже поплатилося життям за те, що о тій святій порі дозволили собі продерти горлянку.

Відколи князь посів батькові володіння, запанувало на люботинських землях небувале затишшя. Лицарі, які були, сиділи по своїх добрах та й наливалися тлущем, якось самі собою відійшли в забуття турнії, а якби й збрело князеві затіяти щось таке, то невідомо, що б з цього вийшло, бо лицарі, не тримаючи тривалий час у руках ні меча, ні списа, тільки посміховсько із себе зробили б. Сусіди перестали зазіхати на спірні прикордонні села й містечка, хоча раніше затівалися баталії навіть через задрипаного хутора чи старого вітряка, якого хтось на межі поставив. Ніхто ні в кого не викрадав доньки, нікому жита не толочив від час ловів. Потроху оця сумирність передавалася й міщанам та селянам, ба навіть бурсаки втихомирились і не влаштовували колотнеч на ярмарках та міських ринках.

Спокій і затишок запанували в князівстві, и полудень став богом, якому хоч і молилися, проте жертву приносили зовсім маленьку, майже непомітну жертву, а в нагороду здобули нудьгу, котра, мов іржа меч, пороз’їдала душі люботинців, а що ті одвикли боронитися, запанувала вона безроздільно, викликаючи неймовірну лінь та розмореність. Здавалося, всі люботинці тільки для того й живуть, щоб виспатись, і якщо не закинули вони ще своїх ремесел та господарок, то тільки тому, що, не забезпечивши здорової їжі, не мали вони й здорового сну. І коли якийсь чужинець заїжджав у ті краї, то навіть сонце

над Люботином здавалося йому куди вгодованішим і ситнішим, ніж на батьківщині.

Раніше князь утримував невелике військо, та, оскільки не було війн і воно влітало йому в дзвінкий гріш, розпустив його. Тоді як батько провів життя своє верхи на коні в безконечних походах і тільки мріяв про спокій, князь, навпаки, аж переситився спокоєм. Деколи його опановувало бажання струсити з себе оту сонливість і бездіяльність, кидався щось робити — затіє, було, собор будувати, вже й підвалини закладуть, та раптом махне рукою й більше не з’являється на будові, а майстри розповзуться по домівках, і ніхто потім про собор не згадує.

З літами одступав сон від нього, а натомість сповзалися лихі тривоги, прокрадалися в груди сухі й сичали під горлом, як люті вужі. Безсоння зривало вночі його з ліжка і змушувало блукати, наче сновиду чи привида, лункими покоями замку, і кроки його викликали моторош у сторожі.

У князя була донька — прекрасна Настасія. Прийшла їй пора до вінця ставати, але за давнім звичаєм прихильність князівни здобувалася в турніях чи військових походах. Наречений мусив бути героєм. Та де його взяти в князівстві, котре як не спить, то дрімає? Нема війн, нема розбійників, не з’являються ані злі чаклуни, ані людожери, кудись поділися страшні бататоголові дракони. Звідки візьметься геройство? Чого доброго, князівна задівується, і князь не матиме спадкоємця, розпадеться держава, яку з таким трудом клеїли докупи його пращури. Ось вони осудливо зиркають на нього із портретів, і ніде сховатися йому від їхніх поглядів, які пропікають, наче залізо розпечене. Далебі, вже пора діяти, не має він права зволікати, інакше проклянуть його й духи предків, і наступні покоління.

Ці тривожні думки проникли в його сон і вирвали звідти, ще пробував заколисати себе сонливими хвилями, навмисно й очей не розплющував, але даремно. Звівся на ноги й рішучим кроком попрямував до дверей. Сторожа дрімала, епершись на галябарди.

— Дідько б вас побрав! Отак ви вартуєте свого пана? Швидко мені воєводу сюди!

Прибіг захеканий воєвода. Став перед князем, вибалушивши здивовані очі та кривлячи рота в гамованому позіханні.

— Слухайте сюди, — сказав князь. — Так далі не піде. Ми котимося в прірву, — тут він зробив паузу, щоб заспаний воєвода встиг перетравити сказане. — До чого дійшли вже? Я доньку заміж не годен видати. За кого її віддам? Де герої? Де лицарі, уславлені подвигами? Га? Я вас питаю!

Воєвода роззявив було рота, проте тільки для того, щоб випустити на волю "ги-и-и-х", бо голова його, ще не освіжіла після сну, не могла ніяк второпати, що від нього хоче князь.

— Мовчите? Отож-бо. А чи задумувалися ви коли-небудь, на якого біса вас тримаю і гроші плачу? Ви ж воєвода, так? А де ваше військо?

— Та ви ж самі казали...

— Знаю! То були інші часи. Сусіди, гадаєте, не пронюхали, що військо наше ропущене? Може, вже й міркують собі, з якого боку лучче ударити... Але чому це мене хвилює, а не вас — воєводу? Даю два тижні. За цей час хочу бачити тисячу вояків. Зберіть, озбройте і починайте муштрувати. Далі. Всі сторожові

вежі й прикордонні фортеці обновіть і підправте як слід, обсадіть залогами. Далі. Відправте надійних людей збирати данину. Що за чорт? Восьмий рік мої підвладні й мідяка не платять! Зберіть з них за всі роки, а як хто опиратиметься — в Чорну вежу. Без балачки. Доста панькатися. Оголосіть по всьому краю, що від дня святого Онуфрія запроваджуються турнії. Мій старий закон, який забороняв герці між лицарями, скасовую. Все зрозуміло?

— Та зрозуміло, — зітхнув воєвода. — Мені зрозуміло, а як іншим? Ну, оголошу набір до війська. Гадаєте, підуть? За ті пару талярів? Та кожен колишній вояк уже так з вухами в господарство заліз, що тою мізерією його не спокусиш. Він оно збіжжя вивезе до Чехії, то заробе стілько, що, дивись, і сам зможе військо набирати.

— А ви присилуйте.

— Добре сказати — присилуйте. Чим присилую? Оцими двома руками? Хіба сторожу вашу познімати. Та й те, скільки тої сторожі? Селюхи іно за ціпи візьмуться — розбіжиться ваша сторожа, як курчата перед шулікою.

— Що ви верзете? А закон? Я встановлював закони чи мої діди? Хіба насміляться вони піти проти закону?

— Е-е, ваша милість, тут ви трошки той... Самі ж, вибачайте, начхали на закон. А ваші підвладні з вас-таки приклад і взяли... Та хоч би й закон. Що з нього? Хіба за часів вашого татуня, царство їм, не гнали батогами людей до війська, не посилали вояків данину збирати, не садили у в’язниці? А був же закон! Але тоді хоч було чим той закон підтримувати. А нині залишились я та ви. Хіба удвох і підем

данину збирати. Ну, ще тих бомків з-за дверей візьмеш. Лицарі, що за ці роки зібрали по своїх добрах, то те й пробенкетували.

Князь нічого нового для себе не почув, але тому, що не раз і сам про те все мислив, стало на душі гірко й похмуро.

— То що порадите? — спитав.

— Не хтів я раніше казати, поки ще всього не перевірив, та, здається, господь змилостивився над нами.

— Ви про що?

— Пригнався днями до мене побережник. І знаєте, яку новину приніс? Каже, бачив дракона.

— Та йдіть!

— Каже, біля Бистриці.

— Справжнього дракона?

— Ну та справжнього. З крилами. Все як має бути. Вогонь видихає. Здоровий, каже, як гора.

— І де він живе?

— У тій самій печері, де жив той дракон, що його при вашому дідові забито було.

— Ти диви! Господи, чим я віддячу тобі за ласку твою? — вклякнув під образами й помолився, а як устав з колін, то

радість світилася в його очах, а плечі розправилися, наче й не згорблювалися ніколи.

— Нині вранці я посилав людей, і вони підтвердили. На березі Бистриці бачили сліди драконові.

— Ну що ж, господи благослови. Розсилайте гінців. Так і оголосіть: хто переможе дракона — пошлюбить князівну і сяде на престолі. Бій з драконом — святе діло. Тут народ валом повалить. Проти цього лицарі не встоять. Я впевнений, що вони тільки-но цю вість зачують, враз усі бенкети закинуть, за мечі візьмуться та жирок позганяють.

2

Дракон ще був зовсім молодий. Минуло вісім років, відколи він вилупився з яйця, що пролежало, може, із сотню літ у печері. Не було кому заопікуватися ним та навчити драконячого способу життя, бідолаха навіть не знав, чим повинен харчуватися, і їв собі травичку, листячко, різні там ягідки, дикі яблука й груші. Цілими днями просиджував у печері, тільки вночі виповзав на прогулянку, і через те ніхто й не підозрював про його існування. Але якось він серед ночі забрів до густелезного лісу, проблукав у ньому до світанку й, коли вже повертав назад, натрапив у гайку біля річки на чиюсь хатину, з-за хатини чулося лунке гупання. Дракон спинився й зацікавлено почав наслухати. Небавом затихло і з-за рогу вийшов старий чоловік, несучи оберемок дров. Дракона він помітив щойно тоді, як висипав дрова біля порога, і хоч оте чудовисько на ту пору було всього лиш завбільшки з вола, проте й цього виявилося достатньо, щоби чуб на голові в пустельника — скільки вже там було його — заворушився, мов трава схарапуджена.

Оце так і почалося їхнє знайомство. Дракон ще й говорити не вмів, був наче мала дитина. Та голову мав тямущу і досить хутко навчився говорити по-людськи. Вони бачилися мало не щодня, і минав їхній час у цікавих бесідах. Єдине, на що пустельник ніяк не хотів погодитись, це навчити дракона грамоти.

— Не драконове це діло, книги читати. Я тебе не відраджую, але, хто хоч краплю мудрості зачерпне, довіку ситий не буде. Від многої мудрості много скорбі, і хто примножує знання, примно’жує печаль. Я пішов на пущу не з добра. Колись воєводою був, але зажерся із батьком теперішього князя. Мені його безперервні військові походи впоперек горла стали. Воює, воює, а який із того мав хосен? Ані клаптика землі не зумів приточити до Люботина. Плюнув я та й подався сюди. Нічого іншого не залишається, як книги читати. Дещо й сам пописую. Оце ось діяріуш свій списав, а це — літопис люботинський. Комусь цікаво буде — прочитає та й мене добрим словом спімне. Мені книжна мудрість на користь пішла. А тобі навіщо? Я тебе й так можу надоумити, без книг. Дракон приходить на світ лихо чинити. За гріхи наші людські мусимо спокутувати, бо така воля господня, і не тобі проти неї йти. Так же й пращури твої чинили, ніхто з них себе не пострамив. А книги добра вчать. Як же ти зло чинитимеш, коли праведним станеш?

— Що ви таке говорите, дядечку?! — жахнувся дракон. — Та мені й на думці ніколи не було зло чинити. Що мені хтось поганого зробив?

— Е-е, синку, не бідкайся даремно, бо що має бути, те й буде. Нікуди від долі своєї не втечеш. Подивися на себе — гадаєш, для краси тебе таким здоровилом господь сотворив? А ти ж іще рости й рости будеш. Усе в природі має своє призначення, і горе тому, хто піде проти цього.

— Ніхто ще про мене не знає.

— Дізнаються. А як станеться теє, не матимеш уже спокою. Приїдуть і покличуть тебе на герць. Мусиш згинути.

— За що?

— А так — ні за що. Дракон повинен згинути. А герой пошлюбить князівну і займе престол. У князя нема сина. Де він спадкоємця візьме? Ти для нього тепер як манна небесна. Чи робиш зло, чи ні — ніхто й не спитає.

— Я не хочу гинути, ще й не нажившись. І нікому ніколи зла не вчиню.

— А це вже не зарікайся. Буває, що й вовка змалечку приручать та при хаті тримають. І що з того? Вовк все їдно в ліс дивиться. Підросте й дремене, а то ще й хазяїна задере.

— Гадаєте, і я з вами отак зроблю?

— На все воля божа. Я тобі в душу не зазирну і кров’ю твоєю не покермую.

— Якщо вже й ви мені віри не ймете, то хто ж повірить?

— Я тобі вірю. Чого ж? Вірю. Але це протиприродно. Чи ти чув коли, щоби зайці вовків жерли, а вовки на луці паслися? Ну добре, ти жив сам як палець та й харчувався чим попало, але чи можна бути певним, що ти колись не розсмакуєш м’яса? Спочатку якоюсь пташиною чи рибиною, а згодом козлом розговієшся. А тоді, так само, як і вся порода твоя, на людей кинешся. Був тут — не за моєї пам’яті — дракон. Мабуть, родич твій, бо у тій же печері жив. То він час від часу якусь дівку

ловив та й обідав усмак. Піде на жнива, було, вибере наймолодшу… До-овго з ним воювали. І ніхто не зумів подолати, аж Чорний лицар об’явився. Отой і голову драконові стяв.

— Ви хробака з’їли б? — зненацька перебив його дракон.

— Тьху! Що ти мелеш?

— Оце так мені м’яса з’їсти. Я виріс на траві й траву їстиму. Навчилисьте мене вже стільки всього, що як іще й грамоти навчите, гірше не буде.

— Бач, тобі пальця в писок не клади! — розсміявся пустельник. — Гаразд, навчу.

І навчив. Та так, що й сам дивувався з успіхів учня,

3

Минув час, і докотилися до пустельника чутки, що князь уже довідався про дракона й оголосив лицарське рушення.

— От так, синку, — зітхнув, — прийшла година випробування. Мусиш стати до бою.

— За що ж вони ополчилися проти мене?

— Такий звичай. Як вони захочуть тебе убити, то й з-під землі вигребуть. Ти — дракон. Цього досить. Жоден володар ніколи не змириться з тим, щоб на його землях жило якесь чудовисько. І дарма — чинить воно руйнації чи так от, як ти, книги почитує, — мусить бути убите.

— Я все одно не стану до бою.

— Біда, що й я тобі не поможу. Ніхто мене й слухати не стане. А людей не перехитруєш. Біс, хоч і який уже майстер, а й той ради не дасть.

— Не можу цього зрозуміти. Повинна ж бути якась справедливість. А бог?

— Ну-у, бог! Не тобі до бога взивати, бо ж не для добра він таких, як ти, насилає.

— То і господь зло чинить?

— Якщо зла не буде, звідки добро пізнаєш?

— То така ваша правда людська?

— Який бог, така й правда, — сказав пустельник і сам вжахнувся сказаному та почав хреститися.

— Не хрестіться. Він і вас на жорна свої покладе.

4

Дракон сидів у печері й дивився на лицарів, що гарцювали на конях, виблискуючи латами й зброєю. Їхні джури безперестанку сурмили, і те настирливе сурмління, бойові вигуки, іржання коней і брязкіт мечів по щитах наповнили страхом драконове серце, аж холодний піт виступив у нього на лобі. На горбах — скрізь, куди оком не кинь, — безліч цікавих побачити бій. Їм тільки й подавай видовища.

Дракон набрав у легені повітря і разом з полум’ям випустив на волю так довго тамоване ревіння, аж з гори каміння посипалось, а дерева пригнуло до землі, а наполохані коні рвонули навсібіч, скидаючи лицарів на землю. Зчинилася метушня, джури пришпорили коней і понеслись подалі від печери, гадаючи, що дракон ось-ось кинеться до бою. Лицарі, хто на коні, а хто пішака, з’юрмилися, наче вівці, чекали на змія. Ніхто не хотів стояти в першому ряду, через те вони штовхали один одного, мало з ніг не збивали.

Але дракон не виповз. Юрба на горбах галасувала, розмахувала хустками, капелюхами й гілками. Їй вже уривався терпець. Князь, якому поставили крісло на найвищому горбі, гарячкував і лаявся:

— А бодай його чорт забрав! Ото нечисть! Він що, кепкувати зібрався?

— Все дарма, — зітхнув дракон, — вони мене не дуже й бояться.

Він заповз у глибину печери, згорнувся калачиком і почав дрімати.

Тут когось навідала щаслива думка — розпалити багаття перед печерою і викурити дракона. Джури метнулися збирати хмиз.

5

Дракон чхнув і прокинувся. Густий дим клубочився, наповзав і закутував драконове тіло у сизу пелену, наче павук, забирався у найменші закамарки печери, вигяняючи з них повітря, прокрадався у ніздрі і сльозив очі. Дракон важко

закашлявся, ще гаразд не тямлячи, що трапилося. Що б там не було, треба рятуватися. Він поповз у глиб печери, куди раніше ніколи не заповзав. Його довге мускулясте тіло ковзало по мокрому камінні, голова раз по раз гупала об якийсь виступ, повзти було все важче — печера звужувалась, а дим невмолимо здоганяв і гнав уперед. Дракон, як міг, щільніше притис крила до боків, та це мало допомогло, сталактити боляче дряпали по спині. Дракон втомлено розпростерся на долівці й вирішив, що повзти далі марно, бо печера глуха і чи тут погибати, чи трохи далі — однаково. Він поклав голову на передні лапи і спробував уявити щось приємне. Але чомусь згадав оце: і прийде диявол, щоб покарати вас, і матиме він тіло велетенського змія, в пащі котрого клекотітиме полум’я, а крила його збиватимуть птахів на льоту… Невже це про нього? Я — диявол? Яке безглуздя. Голова паморочилась, і дихати ставало все важче.

Раптом відчув, що дим перестає душити його і начеб відступає, проте це було останнє відчуття перед тим, як втратив свідомість.

А сталося ось що. Князь, який досі сидів собі спокійно і байдуже споглядав палаюче багаття, зненацька зірвався, мов обпечений, і почав щось кричати лицарям, але ті не могли на такій відстані нічого второпати. Тоді він послав до них одного з вояків, що стовбичили поруч із галябардами.

Гонець на коні злетів вихором у долину, на скаку волаючи:

— Гасіть вогонь! Гасіть!

— Що таке? — здивувалися лицарі. — Що він кричить? Навіщо гасити?

— Князь наказав! Гасіть вогонь! Ганьба на нашу голову, коли ми отаким робом покінчимо з чудовиськом. Це ж по-бабски, а не по-лицарськи! Він же так задихнутися може. А тоді цілий світ реготатиме з нас.

Тут тільки лицарі второпали, яку дурницю втнули. Адже ж зібралися подвиги чинити, а не підкурювати дракона.

6

У шинку "Під веселим раком" висіли на стінах портрети князів, на портретах сиділи мухи. Шинкар був у розпачі.

— А мух! А мух! Господи, і звідки вони лишень беруться, га? їх бін аід, скільки живу, стільки мух не видів, Ривко! Ривко!

Його пишна жіночка з’явилася з тацею чистих кухлів.

— Що таке, мій Мойшеле?

— Та як що? Як що? Скільки мух! Слухай, Ривко, я думаю, все це недаремно. Хтось нам ті мухи насилає. Може, з-за гряниці? Там ся тілько й дивлят, аби бідному Мошкові яку пакість підсунути. З тими гоями треба ся пильнувати. Вчора стілько тих лицарів приперлось — яй-яй-яй! — як вошей до пса на хрестини. Що вони тут виробляли! Один такий мені каже: "Сідайте, Мошку, до нас та й си випийте гапличок". Я, дурний, сів, а той мішігін мені жабу підклав. Я-ай! Що з тої бідної жаби стало!

— Ой, скорше б уже того змія забили. Може, спокій настане.

— Де там! З тим змієм ще мороки буде і буде. Я си думаю, що все це недармо. Хтось нам тих зміів мусить насилати. Може, з-за гряниці. Бо дуже вже він хитрий. В нас таких не буває.

— Слухай, Мойшеле, а може, того змія наші сюди наслали?

— А що ти гадаєш? І це може бути. Але тільки чого не попередили, що я маю робити? Чи кричати "бий змія!", чи ціхо-ша мовчати?

— Я думаю, треба кричати разом зі всіма. Так безпечніше.

— Але коли той змій наш? Потім спитають: чого кричав?

— А так спитають, чого не кричав.

— Ох! ох! Ну і будь тут мудрий! Думаєш, не питали? — шинкар озирнувся і стишив голос. — Вчора пізно ввечері, як ти вже спала, приходив сам таємний радник. От він і спитав: "А скажіть мені, пане Шамуель, який ваш особистий внесок до всенародної боротьби з драконом?" Я й кажу: "Мій внесок такий, що я цілими днями, як білка, кручуся, аби вельможних лицарів нагодувати й напоїти, бо з пустим пузом проти дракона не попреш".

— А він що?

— А він каже: "За це ви, пане Шамуель, маєте свої таляри. А ви мені скажіть, що ви від себе дали..." Ну і будь тут мудрий! Що я від себе дав! А соли не дав? Як м’ясо без соли їсти?

— А він що?

— А він каже: "Про сіль ліпше не кажіть. Як везли сіль підводами з Галича, то добрий лантух соли в порох висипався якраз коло вашого шинку. Цікавий випадок, правда? Ото ви тою сіллю з порохом і присмачуєте м’ясце. Хіба ні?"

— Ой мамеле-тателе!

В цю мить за вікном майнула чиясь постать, і шинкар зашипів:

— Цс-с-с! Про вовка промовка...

І справді — до шинку зайшов сам таємний радник, весь у чорному одязі, та ще й з чорним плащем через плече.

— Чого це ви завмерли й витріщились, як жаби на купині? — спитав радник, роззираючись по стінах. — Скільки мух... Звідки вони беруться?

— Я би вам сказав звідки, — вклонився шинкар. — Але й не знаю, чи можна.

— Я вам дозволяю.

— Це все з-за гряниці! От звідки.

— Що? З-за границі? А звідки ж у вас такі відомості?

— У нас жодних відомостей нема, а тільки так собі міркуємо, що то мухи не наші.

— Ми з ними боремося, — підказала Ривка.

— І перемагаєм! — закивав головою шинкар. — Я всіх загряничних мух записую сюди.

В руках шинкаря з’явилася дощина з карбами.

— Гм-гм... — зам’явся радник. — Хто б сподівався від вас такої ретельності? А з нашими мухами як?

— ВідчизнянІ мухи найкращі в світі! їх зовсім не чути. О! Слухайте! Чуєте?.. Це гудуть загряничні мухи! А наші — та їх зовсім не чути. Сказано — свої.

— Гаразд, а що ви думаєте про дракона?

— Про дракона? Та я про нього так погано думаю, що отако взяв би та й роздер на кавалки, ногами потоптав і сказав: "Щоб більше сюди не ходив!"

— Ага! — насторожився радник. — То ви вважаєте, що й він з-за границі?

— Аякже! З самої Візантії. Це їхня робота. І я собі так міркую, що ми повинні одімстити. Вони нам грецьких драконів, а ми їм — люботинських щурів. Хай начуваються! А наші щурі — самі знаєте — найкращі в світі. Куди їхнім драконам?

— Пфу-у... — радник аж витер спітніле чоло. — Ото наплів! Вмієте! Нічого не скажеш...

По цих словах витяг з-під плаща сувій, розгорнув його, і шинкарі побачили намальованого дракона з трьома головами, що сидів на горі кісток та черепів, а в лапах його звивалися впольовані люди. Вся картина була щедро захляпана червоною фарбою.

— Вей-вей, яке страхоття! — сплеснула руками Ривка.

— Оце повісьте в корчмі, аби лицарів до бою надихало, — сказав радник з відчутно пригаслим настроєм і, вже відходячи, пошкріб гамалика: — Так мені голову замакітрити!

Коли за ним зачинилися двері, Ривка обняла чоловіка і чмокнула в чоло:

— Ну-у, ти геро-о-ой! Відчитав, як по-писаному.

— Хтось комусь мусив відчитати. Або я йому, або він мені.

7

"Під веселим раком" зібралася вся лицарська кумпанія. Смажені бажанти, начинені бекасами і воловим мозком, височіли над усіма іншими стравами, наче боги.

— Бажанта слід запікати не одразу як впольовано, — басував Кельбас із Цюкалівки. — Тра щоб він пару днів полежав, поки від нього душком не повіє.

— Оце! — розреготався Юхно з Косогора. — То він засмердітися має, чи як?

— Чого засмердітися? Я кажу: легенький душок! Але на те треба знавця. Дехто цю пору визначає по барві пір’я на череві.

— То він має у пір’ї лежати?

— Аякже. Пір’я, коли свіжим скубаєш, витягує соки. Я це знаю, бо їв у свого дядька на Волині. То була, скажу вам, смакота!

— До дідька з вашими гнилими бажантами! — траснув кубком по столу моравський лицар Гудбрант. — Бажанти їм в голові! Якого чорта лисого, скажіть мені, пер я сюди з Моравії? В пеклі б вашого дракона дерли, пся кость! Та то заєць, а не дракон! Був би знав, ліпше в Семиграддя подався. Там, кажуть, дракон такий об’явився, що аж земля дрижить.

— А тебе ніхто й не кликав, — буркнув Кельбас. — Дракони наші їм, бачте, не до шмиги! Ніби в Моравії ліпші. Та там уже сотню літ навіть задрипаної зміюки ніхто не бачив, не то що...

— Де? В нас? — спаленів Гудбрант, і правиця його сягнула до руків’я меча. — Та в нас недавно велетень такий був, що... що...

— Знаю, — кивнув Кельбас, — земля дрижала. Та у вас, як хто на п’ядь вищий, то вже й велетень. Знаємо ваших.

Гудбрант позеленів, і якби його сусіди не обхопили за руки, то, певно, таки видобув меча і кинувся б на Кельбаса, який спокійно жував бажантове м’ясо.

— Ну-ну, — сказав Кельбас— Не гарячкуй. Ти нашого дракона образив, я — твого. Ми квити. Осьо випий медівки та скуштуй печеню, бо такий худий та кістлявий, що від драконового подиху у небо, мов янгол, вознесешся.

— В нас так не жеруть, — огризнувся Гудбрант.

— Тим-то ви німакам і ради не дали. Подумай сам: якщо лати важать щонайменше штири пуди, то ти маєш важити принайні вдвічі більше, аби себе вільно в них почувати. А, певно, як ви далі п’яти пудів не набираєте, то куди вам до бою?

— Я можу показати себе на ділі!

Кельбас іронічно зміряв оком моравaнина і заходився коло другого бажанта.

— Перестаньте, хлопці, жертися, як пси, — втрутився Юхно. — Ти от, Гудбранте, шкварчиш, як сало, а подумав би, то й збагнув, що не маєш рації. Німці жеруть, як свині, та й п’ють не менше. Ото вони як поперли, то й патинки у вас затріщали.

— Зате ми їм дварішнього року такого чосу дали!

— Е-е, таж не у відкритому полі! Заманили у багна. Хіба це по-лицарськи? А як у поле вийшли — ох і далося взнаки, що їсте ви, як горобці!

— Ви от зчепилися за казна-що, — перебив їх Базильо з Микуличина. — Чи тобі, Кельбасе, не все їдно — худий він чи грубий? Ось лишень подумаймо, що будем чинити завтра. Дракон, як бачимо, з печери не хоче вилазити. Викурювати димом — діло ризиковане. Як же його з печери видобути?

— А може, ваш дракон трошки теє... несповна глузду? — спитав Гудбрант.

— Знову ти нашого дракона ображаєш? — наїжачився Кельбас.

— Ну, ви чисто як дурні кугути, — похитав головою Базильо.

— Я вашого дракона зовсім не хочу образити, — сказав Гудбрант. — Але до того веду, що цей дракон якийсь дуже дивний. Ні на кого не нападає, нікого не вбиває. А найбільше, що мене здивувало, — вигляд його печери.

— Та-ак, — кивнув Кельбас, — моравські печери куди кращі.

— Печера мені не сподобалася ось чому. Хто з вас коли мав діло з драконом, то може згадати — перед печерою завше височить гора кісток та черепів. А тут травичка зеленіє, квіточки ростуть. Та ще й неабиякі квіточки! Чи звернули ви на те увагу? Там же справжнісінькі городні грядки! Як у людей — барвінок, мальви, рута.

— Ай справді, — насторожився Кельбас— Присяй-бо, що там справжні грядочки! А я, бач, і не туди! Ну-у, моравчику, дарма що ти худизна світова, але клепки в тебе — дай боже кожному. Бо і я щось не чув, аби він хоча б якусь козу задер. Може, він травичкою харчується? Тому-то він, душа анахтемська, на нас не хоче напасти. Гей, шинкарю! А йди-но сюди!

— Що, знову пан Кельбас жабу принесли?

— Не бійся. Ти от розкажи нам про цього дракона. Що він їсть?

— Що їсть? — наморщив лоба шинкар.

— Ага.

— Або я знаю, що він їсть? Він у мене не обідав.

— Але ти тут живеш, то мусиш знати.

— А що я можу знати? — розвів руками. — Може, він ковбасу їсть, може, голубці, а може, кльоцки... Я його не питав.

— А дівок їсть? — втрутився Юхно.

— Дівок?.. Гм... — шинкар знову наморщив лоба. — На картині намальовано, що їсть... Бідний-бідний, навіть пательні не має, аби собі всмажити. Мусить сиру дівку їсти... А від сирої дівки живіт болить. От коли він сирої дівки нажереться, то де йому з вами битися?

Лицарі розреготалися, а Кельбас так ляснув по столу, що всі кухлі враз застрибали, мов жаби.

— А щоб тобі гарбуз отелився!

РОЗДІЛ II

1

Спочатку зазолотілося верхів’я дерев, а далі й окремі промінчики сонця продерлися крізь лісові нетрі, вихопили із мряки невелику галявину, де паслося п’ятеро стриножених коней, а біля згаслого багаття лежало четверо чоловіків, закутаних з головою в повстяні коци. Сонячна пляма, що впала на траву крізь прогалину в гілках, почала розтікатися на всі боки, захоплюючи все ширшу ділянку, и коли вона освітила обличчя одного з подорожніх, той прокинувся, звівся на ноги. Розштовхав свого товариша, і вдвох заходилися розпалювати

вогнище. Коли один почав з гучним тріском ламати сухий дрюк, другий спинив його:

— Перестань. Хай сплять. Все одно ще сніданок не готовий.

Поки пан Лаврін з Горшова герба Підкова та його джура міцно спали, втомлені цілоденними мандрами, слуги принесли двох тлустих глухарів, упольованих вчора. Глухарі вже були обпатрані й випотрошені і виблискували росою, пролежавши ніч у кропиві.

2

Попереду їхали пан Лаврін із джурою, за ними трохи оддалік їхні слуги, а позаду чвалував низенький куманський жеребець, наладований усячиною.

— Як ви гадаєте, — озвався джура, — чи хоч на завтра доберемся до Люботина?

— Мусимо. Інакше без нас переможуть дракона, і князівну Настасію здобуде хтось інший.

— На все Люботинське князівство немає од вас хоробрішого.

— Не вчися, хлопче, підлабузнювати. Негоже це для майбутнього лицаря... Досі мав діло з ворогами в людській подобизні, а нині чекає мене бій зі змієм. Хто зна, чи меч мій візьме його.

— Але ж вашого меча освячено в Єрусалимі.

— То правда, але одне битися з сарацинами, а друге — з драконом, у якого луска міцніша дамаської сталі.

— Ви повинні його перемогти.

— Чи я, чи хто інший. Я собі тільки уявляю, скільки лиха Люботину принесла поява оцього чудовиська. Ті ненависні сотворіння мов кара небесна. Не заспокоюся, поки не зобачу його відтятої голови.

— Крім того, це єдина можливість добитися руки прекрасної Настасії.

— Умгу, — кивнув лицар, усміхаючись в пишні вуса.

— Цікаво, а якби не було дракона, чи ви б посваталися до князівни? Адже ви за життя стільки вже подвигів учинили, що й на десять лицарів не було б замало.

— Бачиш, тут одне друге доповнює. За перемогу над змієм чекає нагорода — князівна. А любов князівни можна здобути, тільки убивши змія, І природно, що перешкоди, які постають на шляху до її серця, підсичують бажання ним заволодіти. Мені, якби не цей змій, і на думку не спало б одружуватися. Сорок п’ять — це вже не вік для одруження.

— Кажуть, князівна молода й вродлива.

— Я маю її портрет.

— Правда?! — пожвавішав джура, і його личко осяяв рум’янець.

— Зараз покажу, — лицар розстебнув теліги і витяг з-за пазухи кругле, наче люстерко, мальовидг ло. — Я купив його у того шваба Отта з Альтенбурга, якого ми стріли на Венграх. Князь, виявляється, розіслав портрети по всіх надовколишніх королівствах. Ну, а шваб десь прочув, що дракон той за одним дихом на сто кроків усе спопеляє. Та й зрезигнував.

— І справді, вона прекрасна! — захоплено вигукнув джура і, вловивши мент, коли пан Лаврін одвернувся, припав до портрета вустами, наче до ікони діви Марії перед боєм із сарацинами. — Боже, яка прекрасна!

— Не кота ж у мішку торгувати.

— Ви її любите?

— Я вже не в тих літах, синку, щоб спалахувати любов’ю, мов суха тріска. Хочу здійснити подвиг. Може, це буде мій останній подвиг. А князівна — заслужена нагорода. І я прийму її. Та чи довго я витримаю у їхньому замку?

— Вас чекає князівський престол.

— Державні справи не для мене. Я виріс у сідлі і в сідлі з мечем у руках волію постати перед богом. Як той Святослав Завойовник, що головою наклав у бою з печенігами. Затишне життя на перинах мене мало приваблює.

Ліс уже помітно порідів, та кінця йому, однак, ще не було й не було. Листяні дерева залишилися позаду, і вони в’їхали у похмуру соснину, величезні брили каміння, оброслі зеленим мохом, громадились обабіч дороги.

— Хоч би до вечора звідси виїхати, — зітхнув джура.

— Як будеш отак трюхикати, то й до ранку, не виберешся. Гей! — гукнув слугам. — Ану давай ристю!

Пришпорили коней і, може, з годину скакали по рівній дорозі, та згодом перейшли знову на чвал, бо почалися горби, а в широких видолинках зачорніли калюжі.

Раптом на купі каміння при дорозі уздріли якусь стару бабу. Довгий кривий ніс нависав над губами, темне обличчя, з якого стирчали дргбні кущики сивого волосся, було потворне і схоже на голову крука.

— Дай боже здоров’я! — привітався лицар.

— Дай боже й вам, — закивала головою баба. — Куди їдете?

— В Люботин.

— А-а, битися з драконом?

— Так, а що?

— Та нічого. Маєте що їсти?

Лицар дав знак слугам, і ті, видобувши з торб рештки глухариного м’яса, подали його бабі.

— Дякую, То це ви, — звернулась до лицаря, — дракона хочете звоювати?

— Я.

— Умгу... Гадаєте, вйш меч його зітне?

— Іншого меча не чаю. А цього я освятив у Єрусалимі.

— А камінь він розколе?

— Камінь? Певно, що ні,

— От бачите. А драконова шия міцніша за камінь. Хіба вам теє не відоме?

— Чув я й про те.

— Хе-хе, чули, а їдете на вірну смерть?

— Вам не все одно?

— Дайсьте старій бабі їсти. Я вам поможу.

— Поможете з драконом битись? — осміхнувся лицар.

— Куди бабі до герців? Але знаю, де є меч, яким не те що камінь — ощадно розколете.

— Овва!

— Чого вам так весело?

— Та ні. Просто дивуюся, що вам відомо про те, про що жоден ледар же знає.

— Ви чули коли про Чорного лицаря, володаря замку Куропас?

— Чорний лицар з Тарновищ? Хто про нього не чув! Він переміг дванадцять велетнів у Карпатах і змія з озера Синевір. Та ще того змія, що в печерах люботинських об’явився. Подвиги його оспівують усі торбаністи.

— Отож-то. У нього був меч Вілодан. Я знаю, де цей меч. Якщо ви зумієте витягти його із розколини в скелі, то він буде ваш.

— І це ви менз таку послугу хочете зробити лише за кусень м’яса?

— Не тільки. Мені потрібен язик того дракона. Я сама за ним прийду.

— Язик? На біса вам язик? Ви хто — відьма?

— Хе-хе! відьма не відьма, але своє діло роблю.

Лицар замислився. Джура вовтузився у сідлі, мов на присок усівся, нетерплячка побачити легендарний меч Вілодан не давала йому спокою. Чому ж пан Лаврін вагається?

— Ви ще роздумуєте? — спитав уголос. — Поїхали мерщій за тим мечем.

— Не гарячкуй. Дістати меча Чорного лицаря, звичайно, честь велика, та чи буде це подвигом, коли я чужим мечем зарубаю дракона? Не треба бути й лицарем, щоб із такою зброєю йти на змія. Уяви, що люди говоритимуть: лицар Лаврін переміг змія не силою своїх рук, а завдяки чарівному мечу. Який же це подвиг?

— Але ж Чорний лицар не соромився такого меча.

— Заки він його здобув, то встиг вчинити більшість своїх подвигів і заплатив за нього не одною квартою власної крові. Я ж маю заволодіти ним так просто? Піти й витягти а розколини? Не перенісши й частини злигоднів, які випали на долю справжнього його власника?

— Ну що там? — озвалася баба, дожувавши м’ясо.

— Не треба мені того меча. Скажи, чи виберемся ми з цього лісу до вечора?

— Може, й виберетесь. Але є коротша дорога. Як побачите скелю, котра буде схожа на сову, то звернете на стежку ліворуч. А за меча, лицарю, ще пошкодуєш.

— Нема за чим шкодувати. Що не моє, моїм не буде.

— Хе-хе, пошкоду-уєш...

Вони ще довго чули її деренчливий сміх, наче каркання ворона, за спиною.

3

Уже звечоріло, а кінця дорозі все не було.

— Чортова карга! — вилаявся пан Лаврін. — Вона, здається, пошила нас в дурні.

— Схоже на те, — погодився джура. — За її словами — це мав бути коротший шлях, а виходить, довший.

— Перевізник казав, що цей ліс на три дні дороги. Нині маємо третій день, а краю й не видно. Ну його к бісу. Розвертаймося та виїжджаймо на стару дорогу, поки не пізно.

РОЗДІЛ ІІІ

1

— Доброго вечора, — привітався князь до пустельника, що сидів на призьбі.

— Доброго й вам.

— Як здоров’я?

— Та нічого, тільки ноги слабнуть. А ви як там живете? Все по-старому?

— Звідки нове візьметься? Все як було. Вас, бачите, доганяю.

Князь усівся на колоду, а воєвода, запримітивши рясні кущі ожини, примостився поруч неї та заходився ласувати.

— Я до вас на пораду приїхав, — сказав князь.

— О-о, то щось велике в лісі здохло.

— Ви чули про змія, що ото в нас об’явився?

— Чого ж не чув?

— У нас, бачте, який клопіт… Лицарі поз’їжджалися з усього князівства. Є й з Моравії, і з Польщі, і з Карінтії, і з Сілезії, і з Крайни. А змій, чортяка, заліг у печері й носа не показує.

— Він і не покаже.

— Як то?! А вам звідки теє відомо?

— Я говорив з ним.

— З драконом?!

— Так. Це дуже миле сотворіння.

— Вперше щось подібне чую.

— А так воно є. Це дуже дивний і незвичайний змій. Не їсть м’яса, а лише траву та овочі. Він ще нікому зла не вчинив. Коли видихає повітря, то задирає високо голову, щоб не обсмалити дерева.

— Гм, це й зіправді якесь, диво дивнеє.

— То ще не все. Він і книги читає.

— Книги? Та ви що, глузуєте з мене?!

— Чого б я з вас глузував? Кажу, як воно є. Я сам його навчив грамоти.

— Пресвята трійця! А то вам для чого було робити?

— Він мене попросив.

— І що ж він там читає?

— Все, що даю йому.

— Певно, й Біблію та Євангеліє далисьте?

— Дав.

— Та-ак... Тепер усе ясно. От яку ви мені свиню підсунули! Без ножа зарізали! Мститеся?!

— Я? Мщуся? А то за що?

— А що — ні? Це ж ви з моїм батьком погризлись, а тепера на мені, бач, і окошилося.

— Коли я з драконом познайомився, він уже був таким.

— Яким же се?

— Добрим.

— То замість того, щоби втовкмачити у його дурну голову, що ні дракон, ані жодне інше чудовисько добрим бути не може, ви книги підсовуєте?

— Я йому розтлумачив усе, але ж не вимагайте од мене неможливого. Як можу навчити його робити зло, коли й сам не зяаао, як це робиться.

— Ніхто вас про це я не просить. Треба було дозволити розвиватися його драконячим інстинктам, а не перешкоджати в цьому. Принаймні грамоти не слід було вчити.

— Він мене дуже просив... Ну, а й... Просто ми з ним затоваришували.

— Гарних ви собі товаришів підбираєте! Нічого не скажеш.

— Які вже є.

— Ну гаразд. А що ж мені оце чинити?

— Не знаю. Він не хоче битися з лицарями. Не хоче крові проливати. Йому хочеться жити собі спокійно у печері, нікого не рухати і щоб його ніхто не рухав.

— Але ж таке не буваеі Де хто чув, щоб дракон займався книгами?!

— Ви ще не все знаєте. Він і вірші пише.

— Пресвята діво Маріє, дай мені сили це все перенести! Ви мене у гріб загоните! Я отак із вами ще трохи побалакаю і взагалі з глузду з’їду! Вірші пише... Це ж помислити тіко! Дракон-пііта! Пане Антосю, — гукнув до воєводи, — ви чусте? Та киньте вже ту ожину, ходіть сюди, бо я сам, бігме, зараз зомлію! Мамцю моя рідна, ото мені клопіт!

— Я можу прочитати.

— Що — вірші? Не треба! Досить з мене і тих новин. Мені свої віршомази вже набридли, а ви ще тут змііні вірші мені хочете всучити.

— Як хочете. Вірші гарні.

— Пес із ними. Ви мені порадьте лучче, що я маю робити. Як мені добитися, щоби вій вийшов на герць?

— Може б, іще й ви з ним перебалакали? Може, якраз... Він добрий.

— Мені його доброта знаєте де? Не хочу казати.

Князь підвівся, обсмикав кунтуш і додав:

— Словом, завтра ополудні заїду до вас. Зрозумійте мене вірно, я нікому не хочу зла. Але дракон має бути убитий. Так, як того вимагають приписи. Так було і так буде. А крім того, донька... За кого її видам?

— Я розумію... Поговорю із ним. Але нічого не обіцяю.

— Гм... Ну, так... Діло делікатне.

— Отож. А завтра приїжджайте... зведу вас.

— Ага, забув спитати. Скільки в нього голів?

— Одна.

— Як — одна?! Всього одна?!

— А ви думали скільки!

— Та це ж неподобство! Та як він посмів?! Ну, ви чули щось подібне, пане Антосю? Одна голова! Курам на сміх! А де ще дві?

— Такий вродився.

— Ну, пішли часи... Уже й дракони порядні перевелися. Не диво, що воно таке глупеньке вдалося.

2

Пустельник зайшов до печери.

— Агов!

Почувся сухий кашель.

— Я тут, — озвався дракон. — Мене вчора пробували димом викурити. Мало не задихнувся.

— Що ти кажеш? Оце ще мені лицарі! За моїх часів такого не було. Як же ти врятувався?

— Я й сам не знаю. Повз усе далі й далі, дим переслідував мене, аж поки я не зомлів. А коли очуняв, дим уже розсіявся.

— Видно, передумали. Ти знаєщ що — є тут одна печера, з якої тебе не те що димом, а й сіркою не викурять. Вона простора, затишна й зовсім не волога. Крім того, має вихід на широку галявину, а та галявина, наче дно колодязя, зі всіх боків оточена високими скелями. А з протилежного боку

галявини є ще одна печера, і виходить вона в густелезний ліс. Це якраз для тебе.

— О, я з радістю переселюся туди. Де це?

— Зовсім неподалік. Над самою річкою.

З

Печера й справді була суха і простора. Вони пройшли її всю і опинилися на галявині, котра буяла соковитою зеленню. Довкола пурхали метелики і кольорові мушки.

— Рай, та й годі, — зрадів дракон. — Повік вам буду вдячний.

— Сподобалося?

— Ще й як! А то сидиш цілими днями в печері — світа білого не бачиш. Уже й верзтися почина казна-що. А тут є де розгулятися.

Посеред галявини світилося голубе око озерця. Дракон тішився, як мала дитина, обнюхував квіти, занурював голову в воду і задоволено пирхав. Потім ліг на траву, випростав лапи й з хрускотом потягся.

"Як йому сказати про князя? — думав пустельник. — З чого почати?"

Сонце висіло над головою золотим яструбком і лило проміння, густе проміння западаючого в сон літа. Пустельник сів на траву і скинув бриля, підставивши сонцю облізлу голову.

Лягти й подрімати б, навіщо йому всі оті клопоти? Дракон тепер у безпеці. Сюди ніхто не поткнеться, а як і поткнеться, то завше можна чкурнути в протилежну печеру і перечекати в лісі. Але навіщо такі ускладнення? Дракон може завалити вихід з печери кам’яною брилою.

— Чуєш, ти можеш зачинити вихід з печери на галяву якоюсь каменюкою. Коли треба, будеш її відсовувати.

— Маєте рацію. Я так і зроблю. Не знаю, як вам і віддячити. Скільки для мене зробилисьте!

— Е-е, що там... — помнявся трохи, та врешті випалив: — Був у мене князь...

Усмішка щезла з драконової морди.

— Що він хотів?

— Про тебе розпитував. Я все, як було, розказав.

— А він?

— Злився, що грамоти тебе навчив... Ну і взагалі... Пояснював йому, що ти й без книг зла б не чинив...

— Звичайно.

— ...не та натура. Таким уже ти вдався на свою біду. Але князь своє знає— йому треба князівну заміж видати, опріч того, боїться неслави. Скрізь, де з’являлися дракони чи там інші чудовиська — однороги, велетні, людожери або лихі

чаклуни — всюди їх рано чи пізно знищували. Князь не може йти проти звичаю.

— Нехай пустить чутку, що мене вбито, а я сидітиму тут, як миш, тихенько. Мені б лиш із вами бачитися та книги читати. А більше нічого не треба. Як захочу погуляти, піду по той бік гір у ліс.

— От сам йому і скажеш. Нині він ополудні заїде до мене. Може б, я привів його сюди?

— Приведіть, дуже вас прошу. Хай не боїться...

— Тільки не проговорися, що це я тобі печеру знайшов.

— Ну як він? Згоден зі мною говорити?

— Та згоден. Куди ж йому подітися?

— Лицарі терпець втрачають. Та й мені це вже ось де, — черкнув долонею по горлу. — Грошей стільки пішло, кат його бери! Де ж таку армію прогодувати?! Чого доброго, і сам з клумаками підеш по світу.

— Він... оце... печеру поміняв...

— Гм... З чого б то?

— Не знаю... Видно, тамта йому не сподобалася. — Помовчав та: — Ну що... пішли?

— Та вже ж.

Коли дійшли до ріки, пустельник спинився.

— Це тут. На тім боці.

— Як же ми...

— Та тут мілко.

— Все одно роздягатися, — кривився князь.

— Скиньте лиш чоботи й кунтуша закасайте, а що штани трохи замочите — невелика біда.

— Е-е, поговоріть... Якби не гостець, я б... А це вам гірська ріка.

— Гаразд, я сам перебреду й попрошу дракона, аби вас переправив.

— Перестаньте! Ще чого!

— Та не бійтеся, нічого він вам не зробить.

Пустельник перебрів річку й щез у печері. Князь затупцяв на місці, роззирнувся — ніде ні живої душі. От чорт, можна було б, як дракон виповзе, напасти на нього та й... Тут же ж і засоромився тієї гадки. Ні, таки це не по-лицарськи.

Спочатку з’явилася драконова голова на довгій шиї, насторожено озирнувши все окіл. Князь поглянув на чудовисько і відчув, як мурашки забігали по спині, — дебе-елий дядечко, з таким ого-го скільки ще мороки буде.

Переконавшись, що ніде небезпека не перестерігає, дракон трохи виповз із печери і поклав голову на протилежному березі навпроти князя. Князь обережно, мов на тонку кригу, поставив ногу на морду, зробив один-два нерішучих кроки, а далі так прудко, що й ніхто б не сподівався, перебіг по шиї на другий бік.

На галявині їх чекав пустельник.

— Ну, як вам нова господа нашого дракона? — спитав князя.

"О-о, хитрий жук, — подумав князь, — та чи не ти сам йому цю господу й найшов?" А вголос:

— Понад усі сподівання.

Вони примостилися на траві. На якийсь час запанувала мовчанка, ніхто не знав, з чого почати розмову. Пустельник щось там промимрив про гарну погоду, дракон лежав нерухомо, бо якраз йому на носа сів метелик, і він боявся його сполохати. Князь задумливо дивився на протилежний бік галявини, де чорніла паща іншої печери. Тепер йому було ясно, що дракона звідси не викуриш. Залишається дипломатія.

— Егм... — почав князь, — сподіваюся, вам не дуже зашкодив той дим?

— Та ні. Вже вичухався.

Метелик спурхнув і полетів понад озером.

— Вони хотіли тільки, аби ви з печери... е-е... виповзли. Але переборщили трохи — не второпали, що так же ви й

задушитися могли... На щастя, я спохопився вчасно та звелів розкидати багаття.

— То це ви мене врятували? Я вам безмежно вдячний.

— Та що там... Це мій обов’язок... слідкувати, щоб усе було як заведено. Я, знаєте, великий прихильник традицій. Як діди заповіли нам, так воно й бути має.

Князь поліз за пазуху й видобув плескату зелену пляшчину.

— Я тут... егм... вина трохи... Не вживаєте? Дракон закліпав очима й зиркнув на пустельника.

— Ні, він ще молодий, — відповів той за нього. — Зовсім дитина... А з чого вино?

— Виноградне. Це мені з Волощини привезли... діжечку... А я тихенько... щоб жінка не бачила та й... от...

— Ех-хе-хе... — покректав пустельник. — Гріхи наші... Давайте, спробуєм...

— То ви... е-е...вибачайте, скільки років маєте? — звернувся князь до дракона.

— Вісім.

— Вісім! Ну-у... це... егм... як для коня, то вже той... а як для чоловіка, то ще, хе-хе, й зовсім... Це ви ще, мабуть, і рости будете, чи як?

— Ще трохи виросту.

— Оввa! — князь похитав скрушно головою. — Ви й так уже дай боже... От я чув про тих... алігаторів... Так ті по триста літ живуть. Теж, мабуть, з вашої, вибачайте, породи. А в драконів як?

— Що як?

— Ну, скільки їм, сказати б, хе-хе, відпущено?

— Хто його зна?.. Ще жоден дракон своєю смертю не вмер.

— О! Бачите? — пожвавішав князь. — Бачите? Жоден! Як на роду написане, так і буде. Ви от... вибачайте, як вас величати?

— Називайте Грицьком.

— Як? Грицько?.. Жарту... е-е... гм... ну, так-так... звичайно... гм...

— Це я його так назвав, — озвався пустельник.

— А-а, — глянув спідлоба на пустельника князь, — ясно... Що ж, Грицько то й Грицько... Тільки я знаю, що дракони завше мають далеко страшніші імена. Афросіаб чи там Джаудар.

— А я не збираюся нікого страшити.

— Е-е, це ви даремно. Це ви начитались... А дракон є дракон. До речі, і в книгах святих пишеться, що усяка твар має своє призначення і дракони мусять нести лише смерть і руїну, бо на те вони й створені. Ви що — проти традицій?

— Та ні. Але я не вмію бути страшним, не вмію чинити зло.

— Ну, цього навчитися легко. Чинити добро набагато важче. Ви тільки спробуйте. Ви ж не пробували?.. От! А кажете! Вийдіть з печери, скажімо, на прогулянку. Забредіть, гуляючи, на поля, потолочіть збіжжя, спопеліть його своїм вогнем, зруйнуйте село, перетворіть його в купу попелу. Зрештою, оголосіть, щоб вам на обід приводили молоду дівчину. Як у старі добрі часи. Там усе було ясно. Раз дракон — то й трусися всяк та п’ятами кивай якнайдалі. А то що ж виходить? Усе летить шкереберть! Усе з ніг на голову! Та це вже якесь вільнодумство! Єретизм! Від цього й до "геть з князями!" недалеко! Це вам не жарти. Кажу вам, як є, — у своєму князівстві єретиків не потерплю!

— Е-е... та що ви, далебі, — встряв пустельник. — Який із нього єретик? Молоде ще, зелене...

— Ну, молоде... а собі на умі... оно яка голова велика. Є де мислям усіляким розгулятися. Такі голови для держави — ве-ве-лика небезпека. Не знати ще, які він вірші пише.

— Та нічого там такого нема, — одмахнувся рукою пустельник. — Ось нате самі подивіться.

Князь узяв сувій пергаменту й почав читати вголос:

Розквітають дивні квіти,

розкривають пелюстини,

а метелики стікають

по вустах, як сік ожини.

Сни дзвіночків голубіють,

зазирають у кишені,

а ти сиплеш їм дукати

у роззявлені їх жмені.

І ковтаєш сон глибокий,

подарований навічно,

І вмираєш разом з ними,

не питаючись, навіщо.

День минув, і склали крила

всі метелики на зиму.

Заховайся й ти в шкарлупку

і ридай собі за ними.

— О! Ну, чи я не казав? Заховайся у шкарлупку! От він і сидить у печері, носа не показує. А це як розуміти? Про дукати? У вас що, дукати є? Та я, щоб організувати лицарів на бій з вами, вже знаєте скільки витратив? А ви розсипаєте грошима де бачите!..

— Нема в нього ніяких дукатів, — заступився пустельник. — Це образ такий.

— Знаємо ці образи. Як гроші дай, так образ... Ану ще почитаєм...

Ти сни колись бачив рожеві і білі —

у течії їхній гойдалося тіло.

Де зникло усе? Поринаєш в пергамент,

виловлюєш тихі слова на свій лямент

і світ викладаєш отими словами,

в якому ніколи не мав навіть мами.

А світ цей жорстокий такий і шалений —

суть черви во чревію і гризь щоденна.

Мовчи і надійся, що смерть коли-небудь,

твій слід загубивши, пройде попри тебе.

Даремні надії — умийся сльозою! —

меча вже занесено над головою.

Набридло усім тої днини чекати,

коли ти посічений будеш конати.

Ніхто над тобою тоді не заплаче...

Умреш, проклинаючи долю собачу.

Коли дим густий моїх слів спопелілих,

ілюзій розтрачених, марень зотлілих

у душу сумну почина проникати,

чи можу я квітами, доле, співати?

— Ось маєте! І це не єретик? — князь потрусив у повітрі рукописом. — Це, я вам скажу, більше ніж єретизм! Він називає наш світ жорстоким, а во чревію нашого світу суть черви і гризь щоденна! Га? Чи це не мене часом і не моїх лицарів має він на увазі? Черви! Що ви на це? У нього, виявляється, ще були якісь ілюзії та марення. Щодо чого? Як мене круг пальця обвести?.. А "квітами співати"? Це вже чорт батька й зна що! Дракон співає квітами?! Дракон знає тільки одну пісню: вогонь, кров і руїна! Ось ваша пісня!.. Де це ви тільки подібних ідей набралися? Га?! Не дозволю!.. І де — на люботинській землі! Ну чому це чудо не явилося у туманному Альбіоні? Чому не десь на Сінайських горах, а в.нас, у нашому богу душу винному Люботині?.. За що мені така кара, господи?! І чим я тебе прогнівив? І постив, і сповідався, а в нагороду — явлєніє пресвятого Григорія, в миру — дракона!

Князь вихилив рештки вина і остаточно розкис. Пустельник зі смутком дивився на порожню пляшку, відчуваючи, що розсмакувати як слід це вино йому так і не довелось. Але князь його журбу розвіяв одним рухом — з-за пазухи з’явилася ще одна плесканочка.

— Давай, старий, вріжемо з горя. Таки справді — гризь щоденна. А во чревію суть черви. Черви! Істинно глаголено. З цього Грицька, я тобі, старий, скажу, ще б люди були.

— Він талант, — погодився пустельник. — Справжній християнин.

— Ну, ти не той... — надувся князь. — Дракон-християнин! Ти такими словами не розкидайся. Сказано в писанії: "І пошлю на вас змія". А цей, з дозволу сказати, змій, — князь поплескав дракона по лапі, — викинув такий фортель!.. Слухай, скільки тобі, кажеш, літ?

— Вже вісім, — відповів дракон.

— Пити можна. Дай йому, старий. Хай дзьобне, їдять його мухи.

Дракон узяв пляшку, покрутив, понюхав і обережно перехилив.

— Ну-ну, ти не захоплюйся! — заметушився князь. — Такому, як ти, й діжки мало.

— Смачно, — облизався дракон.

— Ну от, посмакувало. Це мені кум з Волощини привіз... Ти от віршики тут пописуєш, книжечки почитуєш, а я мушу головою в стіни гупати. Гризь щоденна! У мене донька — курріпочка! Скоро двадцять стукне. А вона ще діва. Ти знаєш, що це таке? Куди тобі! Сказано — дракон. А я батько, я мучуся, переживаю. Одна в мене дитина... Ти от заліз у свою печеру та й у вус не дмеш. А лицарі глузують. Тут же понаїхало хто й зна звідки! У них же дракони не те що ти. Порядні... Вилізли, пережерли сотню-другу народу, потоптали села, ниви — все, як повинно бути. А ти... лінюх... ну, хіба ж так можна?

Дракон ликнув з пляшки і задоволено ре’мигнув.

— Не давайте йому більше, — сказав пустельник. — Ще бешкетувати почне.

— О! Та я тільки того й хочу! Хай бешкетує! Хай усе рознесе! Ну, Грицю! Давай!.. Е-ех, слабак!.. А хочеш, я тобі доньку свою привезу? Хай у тебе в печері сидить, а я всім оголошу, що ти її вкрав. От тоді закопошаться всі, як мурахи. Як у старі часи. Я вже не прошу, аби ти сам її викрадав, ні... Хай би сиділа собі десь у кутку й вишивала. Не бійся, вона дуже спокійна...

— Е-е, та він ще жінок не бачив. Чого йому боятися?

— От бачите! Як ви його вчили? — підвищив голос князь. — Біблію та Євангеліє він бачив, а жінок— ні! А може, якби побачив, то й розохотився! Може б, травичку свою закинув! Та якусь пухкеньку молодичку — га? Хе-хе-хе! — хрум! хрум! хрум!.. Ти ж повинен щось таке утнути. Бо як же з тобою битися? Думаєш, лицарі такі дурні? Вони одразу помітили, що з тобою щось не гаразд... Я б тобі під печеру й кісток понавозив, різних там черепів. А то в тебе як у білки в дуплі. Де ж таке видано?

— Не буду я ні з ким битися. Не хочу.

— От ти далі своєї. Горенько моє! А мені що — в петлю?

— Чому в петлю?

— Ну як? Тільки в петлю. Куди ж іще? Так мене зганьбити! Та що мене? Ціле князівство зганьбив. Люботин віднині у всіх на язиці буде... "Люботин? А-а, це там, де дракони як зайці?" Я собі уявляю, що мене чекає. А мою доньку? їй уже двадцять

скоро. Вона уже купу дітей повинна мати. А діва. Тобі цього не зрозуміти.

— А ви оголосіть краще, що мене вбито. Я сидітиму тут і носа нікуди не потикатиму.

— Аякже! А де труп? Ти мені трупа давай, а тоді сиди: хоч сто літ! А хто бачив, як тебе було переможено? Гадаєш, всі такі дурні? Я через тебе, гевала, ночей не сплю, вже третій день п’ю. Так і зіп’юсь до дідькової мами. А що з дочкою буде? А з Люботином? В тебе що — патріотичні почуття притуплені?

— Та ні... але я ще такий молодий... не нажився ще...

— Шкода. Але що робити?

Князеве обличчя поволі набирало бурякового кольору. Пустельник теж нівроку захмелів і дивився вже зовсім посоловілими очима. Дракон тим часом вихилив пляшку до дна. Князь почав сміятися й плескати себе по боках, І той сміх передався його сусідам — спочатку зареготав пустельник, а тоді й дракон прогримів таким оглушливим сміхом, що луна покотилася далеко по горах.

— Оце так! — похвалив князь. — Ану ще, братку, зареви, га? Ну що тобі? Зареви, щоб аж...

І він почав штурхати змія під бік. Трохи покомизившись, дракон урешті здався і, задерши високо голову, заревів:

— ГХАААГХРРР!!!

Пустельник і князь попадали на землю, затуливши долонями вуха! Каміння покотилося з гір, а на сонце враз

наповзла чорна хмара, і спохмурніло довкола, мов перед грозою. Дракон опустив голову на лапи й винувато подивився на гостей. Обоє трусили головами й ляскали себе по вухах.

— Фу-у, аж вуха позакладало, — нарікав князь. — Умієш! Тут я нічого не скажу. Молодець!

Тоді підвівся і смикнув пустельника за рукав:

— Давай... пішли... Пора додому.

Візит закінчився тим, що князь поліз цілувати дракона.

4

Наступного райку дракон прокинувся з легким болем голови. Та коли поплюскався в озерці, а потім потримав біля скроні жмут любистку, біль минувся, й він із задоволенням розлігся на траві, підставивши черево сонцю. Пригадалася розмова з князем.

Ну як я можу допомогти цьому чоловікові? Ціною власного життя?.. А, зрештою, що мені чужі клопоти?.. Патріотичні почуття... що він мав на увазі? Яке я маю відношення до Люботина? Князь, звичайно, славний чоловік, але вмирати лише. через нього якось не хочеться... От заради мого вчителя я б... І на муки... не те що...

До вуха його долинуло глухе постукування об камінь, яким було завалено вихід на галявину. Дракон відсунув брилу і побачив обох вчорашніх гостей.

— Ну, я чне казав? — замахав руками князь. — Зганьбив ти мене, лобуре, перед усім світом.

— А що таке? — здивувався дракон.

— А те, що лицарі плюнули та й пороз’їжджалися по хатах. Все. Можеш тішитися. Ти свого добився.

— Нічого я не добивався.

— Хіба? Ти не вилазив з печери — цього не досить? Лицарям набридло панькатися з тобою. Тільки дурно я таку купу грошей протринькав.

— Заспокойтеся, ваша світлість, — сказав пустельник. — Чим же тут зарадиш, як воно таке вродилося? Плоть драконяча, а нутро людське. Та що людське? Янгольське!

— Отож-бо й воно, що янгольське. А я через того янгола скоро з глузду з’їду. Хоч нікому не розказуй — сором же який!

Князь і цього разу приніс вино та не забув ще й кубки прихопити. В широкій лапі дракона кубок виглядав, мов наперсток.

"Не доб’юся я нічого, — бідкаючись, розмірковував князь. Правда, є ще один шлях — добром узяти. Чом би й ні? Адже що можна відмовити князеві, того не відмовиш товаришу. Хіба я не можу затоваришувати з драконом? Далебі, мені й прикидатись не доведеться. Цей дракон таки досить компанійський".

Князь і цього дня, і надалі більше не зачіпав болючої теми, дракон відчув себе вільніше й виявився приємним співрозмовником. Князь навіть забажав послухати вірші, й дракон їх читав, заплющившись, похитуючи у такт головою.

Звідтоді день у день сходилися вони утрьох, і князь тішився, що його дипломатичні заходи обходяться досить дешево. Ці посиденьки були приємні для всіх. При дворі ніхто й гадки не мав, куди князь так часто зникає. Таємницею володіли тільки воєвода і Настасія.

6

Кілька днів пустельник не з’являвся в печері, а що таке й раніше траплялося, то ні дракон, ані князь не дуже й хвилювалися. Працюючи над літописом, він не раз усамітнювався. Але четвертого дня дракон занепокоївся і, діждавшись ночі, подався до лісу. Лихе передчуття охопило його, коли наблизився до хати. Вітер тракав розчахнутими вікнами, рами скрипіли і протягло скавуліли.

Дракон обережно просунув лапу в двері й витяг лаву, на якій лежав пустельник.

— Нічого, нічого, — заспокоював себе дракон. — Я заберу вас до себе. Мусите поправитись. Що я без вас?

Пустельник мовчав і дихав дуже слабо.

Змій заніс його до себе в печеру і пильнував усю ніч, а вранці, коли старий розплющив очі, напоїв його зіллям.

7

— Добре, що ти мене сюди завіз... Ти не знаєш, як страшно на самоті помирати. Я лежав і молився: не дай мені, господи, вмерти серед темної ночі...

— Ні-ні, не покидайте мене, — жахнувся дракон.

— У тебе ще є князь. Він непоганий чоловік.

— Так... після того, як змирився, що я на герць не вийду, бачимося ледве не щодня.

— Мені казав, що ти єдина істота, з якою цікаво йому розмовляти. В замку всі в ньому бачать лише князя. А тут він перестає бути князем.

— Зате я не перестаю бути драконом. Не думаю, що він позбувся свого бажання знищити мене,

— Коли народ засне, то спить так міцно, аж поки не почує на своїй горлянці ножа убивці... Ти — той ніж. Ти все ще біля горла... Податок збільшили — дракон винен. Хлопців до війська забрали — дракон винен. Град вибив збіжжя — і тут винен дракон. На тебе геть усе можна списати... Вночі, коли мені смерть перед ючима стояла, думав про те, що зле вчинив. Не варто було втручатися в закони природи. Не ми їх творили, не нам їх міняти.

— То ви вже шкодуєте, що мене вчили?

— Шкодую... Народженому в темряві і помирати в темряві легше. А кому вдалося хоч промінчик світла уздріти, смерть йому в тисячу разів страшніша.

— Так, це правда. Але я вже знаю, що зроблю. Я вийду на герць. Заради князя, заради його доньки і заради Люботина. Мого Люботина. Бо ж це і моя земля!

— Що ти говориш?! Ти повинен жити! Життя володаря не варте й одного рядка поета! Ти повинен писати!

— Але мені не дають!

— То йди звідси! — аж застогнав пустельник. — Йди геть від людей! Іди в непролазні хащі, в скелі і в болота! У тебе ж крила! Ти забув про них?.. Злети у небо, тільки подалі від ненаситної юрби! Бо не пише, як бог, хто не терпів, як пес!

— Але я вже без людей не зможу. Я пишу для них!

— Вони ж тебе вб’ють! Зрозумій: коли йде війна — гинуть лише вояки. А коли володар хоче зміцнити владу, — поети гинуть у першу чергу.

— Але ж вас теж, хоч ви і втекли від людей, турбує доля Люботина! І ви переживаєте, що буде, як князь помре, не залишивши спадкоємця. Ви так і не стали справжнім пустельником! Ніколи не затуляли свого серця від світу!.. А хочете, аби я це зробив?.. Пізно! Я вже вріс в оцю землю і мушу вмерти на ній і за неї!

— Та ніхто ж про це й знати не буде! Коли людина іде на смерть за вітчизну, то ім’я її потім прославляють у віках. А ти був драконом і ним зостанешся. Ти загинеш як дракон, а не як поет і герой. Люботин ніколи не дізнається правди. Героєм стане той, хто уб’є тебе. Навіщо ж оця жертва? Кому ти її приносиш?

— Вам! Вам — за все те добро, що зробили для мене!

— Господи! Ну як я тобі поясню, що все це намарно? Далеко важливіше твоє писання! Мудрий завше поступався дурному!

— І глупота завойовувала світ.

— Молю тебе! Іди звідси! Тікай від цього підступного світу! Живи серед звірів! Звірячі закони — людяніші! — Пустельник рвучко звівся на ліктях. — Я хочу, щоб ти жив! Я хочу, щоб ти був! — та тут же й схопився за серце. — Ти ще не все... не все... сказав...

Дракон злякався:

— Що з вами, учителю?.. Ляжте, заспокойтеся...

— ...ти ще мусиш... — простогнав, опадаючи, — мусиш жити...

— Ні! Не вмирайте!

— ...наперекір усім князям...

РОЗДІЛ IV

1

Трава пожухла, й одцвіли квіти, осіння прохолода прийшла і на драконову галявину. Озерце зарябіло й згасло, на вершинах скель, на деревах галайкало вороння, навіваючи похмуру нудьгу. Листя з тієї висоти летіло на галявину і жалібно шурхотіло.

В один із днів, коли вони сиділи, як завше, біля могили пустельника й пили.вино, князь подумав, чи не пора вже перевірити міцність їхньої дружби:

— Гай-гай, не повелося мені... Так от і покотилося все в прірву.

— Ви про що?

— Та про що ж... нема кому передати престол. Що то буде, як я і воєвода помрем? Донька сама не справиться. Та й куди жінці до влади?

— Видайте її за когось.

— Еге, видай... Не так це просто. Воно б, може, й не один зазіхнув на престол сісти, але ж не можу я за будь-якого її видати, коли в наших законах написано, що князівну може пошлюбити лише той, хто уславився чином геройським. Де я цього героя візьму?

— Хіба серед тих лицарів не було жодного?

— Котрі знатніші — ті пасуться по інших дворах. Що їм якийсь задрипаний Люботин? Понаїжджало тут всілякого зброду — от аби погуляти, нажертися та напитися на дурняк. Їм одне в голові. Тут треба сильну руку, щоб цю проголодь в кулаці тримати. Я вже старий, не годен. Вони й раді на голову вилізти. Не приведи господь нападуть вороги — піде все тліном... А ці тут, звісно, галасували на всі заставки, вигадуючи різні подвиги, та хто їм повірить?

— Але ж серед них міг бути і той, хто б мене переміг. .

— Може, й був, та спробуй пізнай його. Такі лицарі тепер рідкість.

Дракон задумливо крутив кубок у лапі, погляд його посмутнів.

Вітер вив у печері несамовито..і скрипіли дерева.

— Знаєте що... я вирішив... словом, я згоден.

— Га? — стрепенувся князь. — Що ти кажеш?

— Я згоден.

— На що?

— Вийти на герць.

— Та, — відмахнувся князь, — облиш. Я вже змирився зі своєю долею, — а сам спідлоба за драконом стежив, остерігаючись видати радість, яка захлеснула його гарячою хвилею.

— Я не жартую... — дракон відкашлявся. — Зіправді хочу битися з лицарями. Посилайте гінців. Як зберуться, й вийду.

— І ти будеш битися?

— Буду.

Князь усе ще не вірив почутому. Для більшої певності осушив кубок і налив ще.

— Але стривай... чому ти передумав?

— Осінь... така пора, що смуток виїдає душу... Мене кличе до себе вчитель. Я чую ночами, як він приходить до мене і кличе за. собою... Одного разу вві сні просив мене, щоби я виявив своє милосердя і вчинив вашу волю... (Невже він не помічає, що я брешу? Він не хоче помічати...) Тоді я не послухав його. І ось тепер... так, тепер, мені здається, я готовий стати

на герць. І загинути… як мої предки… І як того потребує звичай.

Князь після довгих потуг нарешті видушив з себе сльозу, тоді драматично змахнув її рукавом, підвівся і, скуливши плечі, побрів з галявини. Дракон дивився йому вслід, лапа несамохіть стисла кубок, він тріснув і розсипався по траві. Князь озирнувся.

— Завтра я сховаю доньку, щоб її ніхто не бачив. Оголошу, що ти її викрав, а за день перед герцем привезу її сюди… Так буде ліпше. Інакше сам знаєш — ніхто не повірить.

2

Того ж дня роз’їхалися гінці по всіх усюдах, везучи страшну вість: лютий дракон викрав люботинську князівну і тримає її в печері.

3

— Ну що, пане Антосю? — потирав руки князь. — Як ви оціните мою дипломатію?

— Та воно, бачте, ніби і-і-і… а ніби і-і-і не той-во… — м’явся воєвода.

— А що вам не до шмиги?

— Бо ви за цей час мені стільки про нього наговорили доброго, що… шкода хлопця.

— А думаєте, мені не шкода? І мені шкода. Та є речі важливіші.

— Маєте рацію... а все ж на душі чорти шкребуть.

— Е-е, не зашкребуть... Ви от роздобудьте десь кілька возів кісток та перед печерою висипте. І нікому ані мур-мур. Бо це вам не дівок у сінях щипати. Це державна таємниця.

— Та хіба я коли дівок?..

— Це так — до слова прийшлось. А за кістки подбайте.

— Гм... де ж мені їх стільки набрати? Кілька возів, кажете?

— Який же ви недорайда! Пошліть людей на західні межі. Там неподалік угри межи собою човплися. От і назбираєте.

4

Потроху почали з’їжджатися лицарі в Люботин.

Один з княжих гінців, вертаючи назад, натрапив у лісі на чотирьох подорожніх — обшарпаних, заросліх і вихудлих. Вони брели піхотою, втомлено пересуваючи подряпані, у виразках, ноги.

— Хто ви? — спинив їх гонець.

Подорожні здивовано витріщилися на вершника, мов не вірили своїм очам.

— Я лицар Лаврін з Горшова герба Підкова, — проказав найстарший. — А це мій джура і двоє слуг.

— Вас що, пограбували розбійники? Що з вами сталося?

— Ми й самі гаразд не знаємо. Їхалисьмо в Люботин битися з драконом. Нас перестріла якась чортова відьма і показала не ту дорогу. Тепер ось, певно, зо три місяці отак блукаємо. Скільки не йдемо цією дорогою, а все на одне і те ж місце повертаємо. Вже й коней поїли.

Гонець спішився, витяг з торби харчі й розділив між подорожніми.

— Під'їжте, а тоді я вас виведу звідси. Видно, вона блуд на вас наслала. Таке буває...

5

Поява лицаря Лавріна стала для всього княжого двору неабиякою подією. За ним чередою увивалися охочі поласувати цікавими подробицями з лісових блукань, не кажучи вже про дивовижні пригоди в Єрусалимі. Як на те, лицар виявився чоловіком неговірким, а його джура, може, і мав бажання розповісти якусь історію, та волів наслідувати поведінку свого пана. На щастя, їхні слуги хутко зметикували, що, оспівуючи легендарні подвиги лицаря й джури, матимуть завше безкоштовне пригощення. Завдяки цьому було частково втамовано двірську цікавість.

Лицарів назбиралося чимало, хоч і не стільки, як минулого разу. Проте князь не нарікав: тим краще, менше буде приблуд. Особливий інтерес викликав у нього, звичайно, пан Лаврін. Цей-то вже таки справжній герой. Оно — кілька днів, як

з’явився, а вже торбаністи оспівують його подвиги. Та й лицарі, що прибули до Люботина із західних земель, тамуючи заздрість, не скупилися на похвалу. Хто-хто, а вони начулися багацько про його мандри і лицарські вчинки. Такому престол хоч зараз віддай. З’явився б він раніше, може, і не треба було затівати нового герцю. Бо й так зрозуміло — кращого жениха для Настасії годі шукати.

— Так, я волів би, щоб його не було, — сказав князь до воєводи. — Жених уже є. На дідька тепер той герць здався?

— Якби не герць, то й пан Лаврін би тут не з’явився.

— Та воно-то так… Але де певність, що саме він уб’є дракона? Я б хоч зараз за ньрТо дочку видав, І не можу. Через той герць.

— Справді… Може таке статися, що він заґавиться, а хтось інший і зарубає змія.

— Отож пак. Що ж його чинити? Такий чоловік! Ну, самі скажіть — хто більше вартий престол посісти?

— Вам не догодиш… Як першого разу було, то на долю все поклалисьте. Хто уб’є— той уб’є. Та ба — дракон з печери не виповз. А тепер як дракон згодився, то вам уже, бач, не кого-небудь давай, а найліпшого.

— А ви б на моєму місці не так?

— Хто його зна… Тільки ж треба рахуватися з тим, що є. Тут справді, як доля захоче. А вона може й Кельбаса вибрати.

— А я про що кажу? От-от — Кельбаса! А цей чортів Кельбас проїсть і проп’є всеньке наше князівство, мов гаман червінців. Хіба ні?

— Я й не перечу. Але чим же ви зарадите?

— Е-е, пане Антосю, на те в мене й голова, а не макогін, аби я раду шукав. От поміркуймо... Дракон проти натури своєї не піде — виповзти виповзе, але битися не буде. Це ж ясно. Ну, рикне там, ще щось, але крові не проллє. Правда?.. А якщо я так делікатно-делікатно натякну панові Лавріну про те, га? Щоб, мовляв, не боявся він, а сміливо пер на змія. Що, мовляв, змій цей зовсім не страшний. А навіть навпаки — трошки теє... — князь покрутив пальцем біля скроні. — Що ви на це?

— А я на це вам скажу, що дурний вас піп хрестив. Ви вже мені вибачайте, ваша світлість, за різке слово, але так воно є. То ви охкаєте, який той пан Лаврін шляхетний, а то хочете враз усю його шляхетність свині під хвіст пошпурити. Чи ви не бачите й досі, який це чоловік? Та він же тоді на герць ваш тільки плюне.

— Чого то ви розкричалися, ніби в себе вдома?! Ич який! Розперезався! Ви мені, пане Антосю, не забувайтеся! Хто тут князь — я чи ви?

— Та вже ж не я. Тільки ж ви дурницю ляпнули, от я й...

— Ну, вже таки й дурницю! — надувся князь. — Я ж міркую. Різні фортелі обмислюю. А ви замість того, щоб якось так ввічливо та не дуже різко пояснити, що ось так, мовляв, і так, починаєте голос підвищувати. Негарно це з вашого боку.

— Вибачайте... Але мусите якого іншого фортеля вигадати, бо цей, хай мене качка копне, не вигорить. І, знаєте, є в мене одна гадка... А що, як дракона попросити... Йому ж, преціньь, все одно... щоб він піддався не кому іншому, а лише тому, хто матиме на шоломі, наприклад, голубу стяжку?

— Пане Антосю! Та ви мудра голова!

6

На світанку двоє вершників вигулькнуло з густого туману й спішилося біля печери. Годі було пізнати князівну в постаті, закутаній у чорний плащ.

Дракон, почувши умовний стукіт, відсунув брилу.

— Ви вже прийшли?

— Так, завтра герць. Я прийшов попрощатися з тобою і просити ще одну послугу... Мені, розумієш, грає велику ролю, від чиєї руки ти загинеш... адже це має бути людина, котра небавом стане володарем Люботина... А мені зовсім не байдуже, кому дістанеться престол... та й донька... Тому я просив би тебе... якщо це можливо... Якщо тобі буде не важко... е-е...

— Кажіть. Я на все згоден.

— Так от... один з лицарів матиме на шоломі голубу стяжку.

— Я все зрозумів.

— Ну що ж... тоді... пробач мені, що так склалося... повір, я дуже шкодую... А дочка нехай лишиться в тебе.

— Добре.

— Твої вірші...

— Я залишу їх тут, на могилі... Ви збережете їх?

— Збережу.

— А мене поховайте біля мого вчителя.

— Я все зроблю. Прощавай.

Князь поплентався з галявини. Поки йшов, увесь час його підстьобувало бажання озирнутися, та він пересилив його. "Я повинен бути сильним, я князь, — шепотів собі, — я зробив усе, щоб врятувати Люботин. Ніхто мене не осудить".

РОЗДІЛ V

1

— Ой, як гарно! Які тут квіти! — Настасія зачудовано роззиралася по галявині. — Боже, у нашому замку одне павутиння і темрява, а тут так чудесно! Я, здається, не привіталася?.. Пробачте, а ви не бачили дракона? Кажуть, він живе у цій печері. Мене тато привіз, щоб я сиділа тихенько в куточку і чекала, поки визволять.

Дракон лежав на траві й кліпав очима від здивування. Що це за жарти? Дивиться на нього і питає, де дракон. Так от які

ці жінки! Хоч перед смертю дізнаюся, що воно за птиця. Він звівся на ноги і спитав голосом якомога ніжнішим:

— Хіба не видно, що я і є дракон?

— Ви? Дракон? Боже мій! Хто б подумав! Але ж ви зовсім-зовсім, ну ані от настілечки не страшний! Я навіть можу підійти до.вас і погладити по носі... Можна?

— О, ясна панно, це для мене велика честь... — він аж замружився від задоволення, коли князівна провела теплою долонею по його прохолодному носі. — Але, скажіть, будь ласка, якщо я не схожий на дракона, то на кого?

— На великого-великого метелика.

— Правда? — він засоромився й опустив очі.

— Я, знаєте, як увійшла, зразу подумала; "Який гарний метелик!" Навіть збиралася звернутися до вас: "Привіт, Метелику! А де дракон?"

— Мені було б дуже приємно... У снах я не раз був метеликом, пурхав серед квітів. Це були найсолодші сни.

— Ну от ми й познайомились. Я вас буду називати Метеликом. А ви мене Настунею. Гаразд?

— Мене ще так гарно ніхто не називав. Лише пустельник, коли казав "сину".

— А мені... мені снилося — ой, тільки нікому не розповідайте! — мені снилося, що я маленька-маленька

дівчинка, а коли прокидалась, то заливалася слізьми, що вже доросла. Це так противно — бути дорослою! Всі тільки й туркотять про заміжжя.

— Хіба вам не хочеться закохатися?

— Ну, закохатися я, звичайно, не проти. Але для князівни — це надто велика розкіш. Краще не закохуватися, бо все одно видадуть за іншого... Одного разу я таки закохалася. Він був сином садівника і підрізав троянди в саду. Я глянула, і мене обпекло. Ох, якби він у ту хвилину підвів очі й сказав: "Моя люба, тікаймо звідси!" — побігла б із ним на край світу. Але за ту хвилину омани ми встигли б добігти хіба лиш на край саду. Там я отямилася б і вернулась назад... Зрештою, він навіть не глянув на мене. А я ще довго вимріювала лицаря, що був би схожий на нього.

— А як вам той лицар з голубою стрічкою?

— Ах, пан Лаврін? Але ж він старий, Метелику!

— Зате, видно, бувалий.

— Ой, у нас всі двірські кралі мало не мліють, коли його бачать.

— А вам що — навіть серце не тьохне?

— Ще й як тьохне! Але тільки тоді, коли бачу його джуру.

— Чим же він так вас полонив?

— Ой, він такий, такий... ну й не знаю... я б з ним...

— І на край саду?

— Ха-ха... не тільки.

— Нікуди той джура не втече. Буде й далі при вашому чоловікові. Та й при вас.

— Ну й ну, Метелику! Це ви вже кудись не туди заїхали... І як тільки вам вдалося розгадати мої найпотаємніші думки? Яке знання двірських звичаїв!

— Ви мені лестите.

— Метелику, не повірите — мені ще ні з ким так легко не розмовлялось, як з вами. Здається, вам би порозкривала геть усі свої таємниці... Це велике щастя мати когось такого. Я вам обов’язково-обов’язково розповім про своє кохання з джурою... Серед ночі я обережно вийматиму руку з-під голови пана Лавріна і тихо-тихо, навшпиньки прокрадатимусь у сад... А там у саду... я забуду про все на світі. Тільки він і я! І місяць! І солов’ї!

— І жаби: кум-кум!

— Який же ви, Метелику, кусючий, фе! Ось вам за це! — сказала, сміючись, Настасія І хляпнула дракона по носі. — А коли-небудь візьмете нас із джурою на свою могутню спину, і ми полетимо на всю ніч...

— Ви забули, Настуню, одну маленьку дрібничку.

— Яку?

— Мене вже тоді не буде на світі.

— Правда?.. О боже! Яка ж я дурненька! Звісно, звідки ж візьметеся, якщо вас уб’є Лаврін! Яка шкода!.. А кому я довірятиму свої таємниці? В мене ж більше нікого-нікого! Подругам такого не скажеш— продадуть ні за макове зерня... Навіть мій тато казав, що якби ви були людиною, а не дра... тобто Метеликом.., то він, не задумуючись, віддав би вам свого престола.

— І вас?

— І мене, звичайно. Без престолу я — самі бачите — не таке вже й велике щастя.

— Чому? Ви мені дуже подобаєтесь.

— Як вам не соромно? — надулася князівна. — Гадаєте, мені не відомо, що ви жодної жінки не бачили? Яке у вас може бути уявлення про жіночу вроду?

— Я сказав, що думаю.

— Гм... Взагалі мені приємно, що ви так думаєте.. Ах, якби й джура не розумівся на жіночій вроді! На жаль, коли він мене побачив, то був дещо знІчений. На портретах я, звичайно, куди соковитіша.

— Для мене ви й так соковита.

— Що — так би й проковтнув, як полуничку?

— Нема дурних. Ще скрут кишок дістану.

— Ну, ви мене, Метелику, ображаєте!.. Стривайте, а якщо вас уб’є не пан Лаврін, а хтось інший?

— Я вже подбаю, аби не підвести вашого татуня.

— Не приведи господи, як вас уб’є Кельбас! Я цього не переживу!

— Мабуть, я теж.

— Пропали тоді мої солов’їні ночі.

— Хіба в Кельбаса нема джури?

— Якщо й був, то вже з голоду, певно, вмер. Кельбас ледве себе прогодовує, де б він ще й джуру тримав?

— Ну, тоді я вам щиро обіцяю, що нікому, крім пана Лавріна, голови не підставлю.

— Боже, який ви милий! Чому ви раніше мене не вкрали? В нашому замку така нудьга! Коли мені тато сказав, що завезе до дракона в печеру, я спочатку злякалась, а потім подумала: а що я, зрештою, бачила в цьому світі? Стіни та й стіни... Деколи на полювання брали. Та й усе... уявляю, як мої подруги нігті кусають від заздрощів! Адже мене викрав не якийсь там гуляка-опришок, а грізний-прегрізний дракон! Боже, ха-ха-ха — бачили б ви свого портрета! Вмерти можна! Таке страхіття, що тільки сплюнь та перехрестися! Лежите ви на горі кісток і черепів, а в лапах корчаться впольовані люди. А з язика кров скрапує.

— Ну й свинство! Ми так не домовлялись!

— Та ви не гнівайтесь, бо мій тато сюди руки не прикладав. Це все його таємний радник. Він вирішив, що лицарі охочіше на бій кинуться, коли таку потвору побачать... Тато, навпаки, обурювався. Він, знаєте, не раз мені розповідав про вас. І які ви гарні вірші пишете.

— Так і казав: гарні?

— Еге ж. Казав: куди нашим віршомазам! Раніше, коли хочете знати, взагалі жодних віршів терпіти не міг. Тримав при собі кількох кобзарів лише для годиться, бо ж такий звичай. Мало що — гості приїдуть чи так яке свято... А тут, дивлюся, ходить по саду й декламує. А то, було, сяде з кобзарями і до вашого вірша мелодію підбирає.

— Та йдіть!

— Ви й не думали — правда? — що так вплинете на нього?.. І не лише на нього. Ваші пісні вже й дівчата на вечорницях співають.

— Видно, я недаремно жив. Хоч щось та зостанеться.

2

Лицарі знову з’їхалися в долині перед печерою, де, на їхнє щире захоплення, височіла гора вибілених вітром кісток та черепів.

— Цей дракон, либонь, не такий вже й тюхтій, як про нього говорилось. Оно скільки кісток!

— Еге, але мають такий вигляд, наче пролежали на вітрі не одну сотню літ, — засміявся Гудбрант.

— Хлопці! — прогуркотів Кельбас. — Та що воно таке, що знову нашого дракона ображають?! Запрошуй після цього тих іноземців! Приїде, накаркає, а ти потім голову суши — так воно було чи інакше?

— І справді, Гудбранте, — згодився Юхно, — перебираєш драконами, як дівка парубками.

— Ех, цікаво, як там наша князівночка себе почуває? — потер руки пан Базильо.

— А що їй могло статися? — відмахнувся Кельбас. — Дракон її для викупу тримає. А вона сидить собі, певно, та майбутньому чоловікові шкарпетки плете.

Лицарі — в регіт, один лише пан Лаврін спохмурнів та гаркнув:

— Заткайте свої пельки! Не маєте жодного права так говорити про князівну!

— Е-е, жартів не розумієте?

3

Дракон почув галас і зрозумів, що пора виходити. Опустив голову на могилу пустельника й поцілував камінну плиту. "Скоро я прийду до вас, і ми знову будемо разом", — прошепотів. Коли він помолився і встав, князівна спитала:

— Вже йдете?

— Пора.

— Боже, як це все безглуздо!.. Раптом подумала... що я ваш убивця. Не розумієте? Я — справжній ваш убивця. Якби не було мене, може, обійшлося б і без цього герцю... Довкола одна брехня. Щойно вийдете з печери, як мушу перевдягнутися в оці ось лахмани. Так-так, адже я не на бенкеті була, а в лапах лютого дракона. Татуньо про все подбав. Оцю сукню, що на мені, повинна спалити. Тато її довго вибирав і вибрав таку, щоб не шкода було... І це ще не все! Ось пляшечка, бачите? В ній фарба червона. Кілька кривавих крапель — розумієте? — тут-там... кілька подряпин голкою... Зате яке враження!

— Ну і що? Ваш батько не винен, що мусить брехати. Якби я був справжнім драконом, то й не треба б цієї кумедії.

— Або якби князь був князем... І я — сама собою... І всі люди — людьми... А не драконами. Ах, я знаю, що зроблю! Зараз вийду до них в оцій чистенькій сукні.., Нехай побачать, що нема вже кого визволяти...

— Що це вам на думку спало? Покиньте ці істерики! Тут йдеться не стільки про вас, як про долю князівства. Я на цій землі народився і зла їй не хочу... Нікуди вас не випущу з печери,

— Мені остогидла брехня! Я хбчу вирватися з цього заклятого кола липових героїв! — говорячи, весь час спідлоба стежила за змієм.

— Ви самі заспокоїтесь чи мені вас утихомирити?.. Так, я не був до сьогодні драконом, але зараз став ним. І доведу це... А коли вам хочеться правди, то ось вона: я зовсім не добрий, а просто боягуз. Це страх не дозволяє мені бути лютим... Травичку їсти безпечніше...

— Неправда! — скрикнула Настасія. — Як ви так можете?

— Я ще й не те можу, — твердо відповів дракон. — Тому ліпше займіться своєю зовнішністю. А то наче ви й справді десь балювали, а не в печері сиділи.

— Ну й займуся! Противний!

4

Дракон посунув з печери. Князівна витерла сльози і подумала, що й справді підозріло виглядатиме в цій сукні.

...Сукня догоряла, коли князівна помітила на могилі пустельника сувої жовтого пергаменту, був розгорнутий.

Коли осінній лист лаштується в дорогу

І гуси його кличуть за собою,

Коли туман вінчається з імлою

І поруч для розмов нема нікого,

Надходить смуток у плащі рудому

І переслідує уперто й люто,

Влива у спогади гірку отруту

І не дає розрадити нікому.

Але телер ваш образ, Панно світла,

Як промінь, що крізь ночі проникає,

Мені в очах притьмарених заквітнув.

І про щасливу днину пригадає,

Коли були ми тільки вдвох на світі.

Тепер я сам. Молюся і згасаю.

— Це... невже це про мене?

Атрамент був свіжий.

5

Лицарі вишикувалися півколом, а за ними джури, кожен за своїм паном з наготовленими списами й мечами на заміну.

Раптом звідкись вигулькнула чорна постать таємного радника. За мить він уже стояв на кам’яній брилі з піднятою рукою.

— Хвилинку уваги! Шановні лицарі, славні борці за свободу і незалежність нашого краю! Маю честь відкрити сьогоднішній урочистий бій з драконом, який увійде в історію, можливо, як найкровопролитніший з усіх, що будь-коли відбувалися на цій землі.

Пан радник витер хустинкою вологі очі, висякався і продовжив:

— А зараз, панове лицарі, вас привітають наші діти, майбутні захисники батьківщини. Вони прочитають вірші, котрі скомпонував ваш покірний слуга. Радник вклонився і зіскочив на землю, а його місце зайняло двоє дітей. Хлопчик став у якусь чудернацьку позу, розкрив широко рота в усмішці й заторохтів:

Наш Люботин — наша слава

І преславная держава!

Гей, народ, не забувай

Рятувати рідний край.

Милі діти, будьте чемні,

Поки тато ваш воює,

Він за це, якщо вернеться,

Зуб дракона подарує.

Дівчинка продовжила:

Мій тато лицар хоч куди,

Уміє воювати.

Він йде з драконом на борню,

е-е-е… щоб нас порятувати!

І знову хлопчик з тією ж усмішкою від вуха до вуха:

Я маленький хлопчик,

Виліз на стовпчик,

Пісеньку співаю,

Князя прославляю,

А на дракона плюваю — тьху!

Під бурхливі оплески діти зійшли з брили.

— Але це ще не все! — загукав радник, вимахуючи аркушем. — Є одна формальність, якої обминути ніяк не можемо. Панове лицарі — це у мене список учасників бою. Зараз я читатиму імена, а ви швиденько відгукуйтеся, бо часу нема: за дві години нас чекає святкова дифіляда, народні гуляння, танці, пісні, бенкет на честь переможця і такі інші необхідні заходи. Тому будьте уважні. Отже, почнем. Пан Лаврін з Горшова герба Підкова. Пан Юхно з Косогора герба Любич. Пан Гудбрант з Моравії. Пан Базильо з Микуличина герба Трирог. Пан Збишко з Сілезії. Пан Тоньо з Галича герба Мак. Пан Любомир з Золочева герба Когут. Пан Матей з Карінтії герба Рак. Пан Чурило з Києва" герба Тур. Пан Раду з Семиграддя герба Млин. Пан Йован з Чорногорії герба Холм. Пан Стефан з Крилоса герба Крилос... Прошу тих, кого я не назвав, виїхати з шеренги.

Двоє лицарів під’їхало до радника.

— Панове лицарі, хочу вам подякувати за турботу і патріотичний запал, але до битви вас не допущено.

— Ге! А то чого?! — обурився Кельбас.

— А того, що нема вас у списку.

— Що це за анахтемські порядки! — зашуміли лицарі.

— Заспокойтеся! Усе робиться для вашого ж добра. У пана Кельбаса нема джури. А без джури битися з драконом суворо забороняється. Цього вимагають приписи безпеки.

— А причім тут я? — спитав другий лицар. — У мене ж є джура.

— У вас є джура, але нема коня.

— А на чому ж оце я сиджу, по-вашому?

— На мулові.

— То це мул? Чого ви знущаєтесь?

— Я не знущаюсь, а тільки слідкую, щоб усе було по закону. Оце низькорослe сотворіння — чистісінький мул, сиріч плід гріховного перелюбства віслюка з рудою кобилою.

— Та як ви можете ображати мого коня? Це ж чистокровний половецький виноходець! Де ви бачили мула-винохода?

— Правда, правда! — загукали лицарі. — Такого не буває.

— Гаразд, прошу проїхатися, — згодився радник. — Проїдьтеся, нехай я побачу, який це половецький виноходець.

Лицар слухняно проїхав ристю уздовж шеренги. Жеребець викидав по черзі то дві ліві ноги, то дві праві. Радник скривився.

— Ну добре, бачу, що вийшла помилка. Це таки виноходець. Можете стати в шеренгу. Але скажіть ім’я, аби я вписав.

— Лицар Жулин з Підгірців герба Клюска.

Всі присутні гримнули сміхом.

— І де це ви такого герба роздобули? — засміявся й собі радник.

— А це мої дідуньо, як ішли в похід, то возили сушені клюски з собою. Та раз-таки у степу і вдавилися клюекою, царство їм небесне. Ото пресвітлий князь Корнило Медоустий і промовили тоді: "Не від меча загинув, а від клюски. Але був єси витязем і дарую тобі посмертно, а дітям твоїм на віки клюску в гербі". Так і в літописі записано. Я не брешу.

— А що зі мною? — заскиглив Кельбас.

— А з вами просто — йдіть на горби, де сидить народ, і разом з ним спостерігайте за подальшими подіями. Бо без джури як собі хочете, а я не пущу. Нащо мені клопоти? Є ж якісь приписи. От і дотримуйтесь, будь ласка, а то понабираються в тих розпусних Німеччинах. дурних звичаїв та й гадають, що сюди їх завезуть. Не вийде, пане Кельбас! Ми тут голодупків терпіти не будемо!

— Це ви до чого?

— А до того, що у вас оно і штани якісь нетутешні.

— Та це трісло щойно! Як на коня сідав!

— Еге, так я й повірив! Щойно трісло! Роззирніться — скільки народу зібралося на геройство подивитися! А ви що їм показуєте?

— Зараз зашию.

— Раніше слід було думати. А, зрештою, не це головна перешкода, а те, що нема джури.

— Та я найму когось.

— Пане Кельбас! Не робіть з тата вар’ята, добре? Вам так само, як і мені, добре відомо, що тільки по двох роках служби джура стає джурою. А до тих пір — це хлопець на побігеньках. А в нас тут не забава, а бій смертельний. І я відповідаю за кожного з вас.

З го́рода долинуло баламкання дзвонів.

— О, прошу! Це вже служба божа почалася. Панове лицарі, прихиліть коліна свої та помоліться на славу богородиці діви Марії і патрона нашого святого Онуфрія.

Кельбас люто свиснув нагайкою і помчав геть. Заки лицарі молилися, радник пірнув у кущі, а з них — в печеру, де зіткнувся ніс у ніс із драконом.

— Моє шанування володарю гір і лісів! Я, з вашого дозволу, таємний радник.

— А-а, це ви! Чув про вас.

— Певно, мало приємного чули. Але що поробиш — така служба. От і зараз маю обов’язок свій виконати.

— Що ж вам ще від мене треба?

— Небагато. Але мушу дещо підказати, бо ж ви молодий та нерозважний і ніколи на герці не були, правда? А це справа дуже серйозна… Отже, виходите з печери рівно о другій. Бій триватиме годину. Як почуєте дзвони — це буде знак, що пора вже й честь знати… Я вас дуже прошу дотримуватися регламенту, бо у нас тут все розраховано до хвилини. Готуються розкішні народні гуляння — кольорові грецькі вогні, паперові змії та ще різні заморські чудасії. Шкода, що ви цього не побачите. Але, з другого боку, бути головною діючою особою нинішнього дня — це честь велика. Мусите відчувати всю відповідальність, яка лягає на ваші плечі… До слова — ваші крила… Вони не декоративні? Ви можете літати?

— Звичайно.

— Ну й даремно. Літати вам суворо забороняється. Ми до цього, скажемо відверто, просто не готові. Мусите якось на землі собі ради давати. А то у нас народ, знаєте, допитливий. Подивиться, подивиться котрийсь та й собі, чого доброго, злетіти захоче. А цього ніяк не можна допустити… То ви вже якось без крил, добре? Не хвилюйте уми, так би мовити… Ну, а з полум’ям у нас як? Видихаємо?

— Коли треба, то й видихаємо.

— Умгу… Видихаєм, значить… Ну-ну… Проти природи, конешно, не попреш. Але зважте — люди зібралися не на такій

далекій відстані від місця бою, як цього требують приписи. То ви вже якось дивіться, щоб не увередити кого своїм полум’ям. А то весь празник нам зіпсуєте... А взагалі, на біса вам ще й вогонь видихати? Як на мене — цілковита зайвина. Без вогню навіть краще. Адже так і лісок підпалити можна, а він у нас сосновий, спалахне, як віхоть.

Радник обійшов довкола змія, зазирнув і там, і сям, навіть постукав камінчиком по лусці, а потім спробував її пальцем сколупнути.

— Гм, надійна штука. Як залізо. Тільки загусто цієї луски у вас. Далебі загусто. От якби трішки розрідити... Не вдасться, га?.. Хм... Шкода. Загусто. Перестарався господь. Чого доброго, за годину хлопці й не справляться. Га? Як ви думаєте?

Дракон заплющив очі й почав пригадувати свого першого вірша. Він знав, що це заспокоїть його. Бо й чого нервувати? Служба така в чоловіка — от він і колупає, як не пальцем, то словом... Але вірш не пригадувався, і змій розплющив очі. Чоловічок щось молов, розмахуючи руками:

— ...є лицарі і з-за границі, розумієте? Ми в жодному випадку не повинні перед ними острамитися. Але й підтяти вас жоден з них не сміє. Цього ми дозволити не можемо. Герой мусить бути свій. Так би мовити, для історії і для прикладу.

— Чого ви бідкаєтеся? Невже вам невідомо про нашу домовленність з князем?

— Ну-у, нам ще й не таке відомо. Служба, хе-хе. Працюємо в поті чола... Але, бачите, справа делікатна. Князь хоче, аби ви піддалися панові Лавріну, Князівна воліє його джуру. А от я — єдина людина в цьому зачуханому князівстві, котра дивиться

не поверхово, а вглиб. Цей пан Лаврін мені не дуже до вподоби. Більшу частину життя пробув за межами краю. Хто й зна, які там вітри в голові у нього.

— Мене це не цікавить.

— Ну, певно, після вас хоч потоп! Але хіба це позиція справжнього патріота?

— До чого тут патріотизм?

— Ну, ви ж бачите себе саме патріотом. Хіба ні? Адже пустельнику так і сказалисьте, що йдете на смерть заради Люботина.

— Ви підслуховували наші розмови?

— Це не суттєво... Просто я маю цілком певні дані, що лицар Лаврін бере участь в бою лише з завзяття, а престол його не цікавить. А джура — шмаркач, не більше. Серед лицарів є достойніша особа — це пан Любомир з Золочева герба Когут. Цей герб у нього і на плащі, і на грудях, і на щиті. Запам’ятаєте!

Дракон переступив з лапи на лапу. Радник сахнувся на крок.

— Я розумію, що ви зараз про мене думаєте. Та варто вам усе ж зосередитись. Отже, що я пропоную... Ви... е-е-е... віддаєтеся лицарю Любомиру, а я за це обіцяю, що ваші рукописи будуть збережені належним чином. Авторство їхнє, звичайно, зостанеться в секреті. Бо одна річ убити дракона, а зовсім інша — поета. Тому шило з мішка в жодному випадку вилізти не повинне.

"А що, як вилізе?" — всміхнувся змій, згадавши рондо-акростих, з якого кебетний чоловік може вичитати Ім’я автора: "Дракон Григорій".

— Якщо я кажу "не повинне", то за свої слова відповідаю і такі штучки, як акростихи, у нас не проходять.

— О, ви ще й з рукописами моїми знайомі!

— Шановний, ви б перший мене мади за йолопа, якби виявилося, що я з ними не знайомий, хіба ні?

— Господи, як же ти допускаєш, аби вони ще й у душу мені лізли?

— В душу? Ну що ви! Не перебільшуйте. Хотілося, звичайно, і в душу, але що поробиш — тут ми не допрацювали... Словом, дивіться самі. Бо вся ваша розумова праця, так би мовити, плід невтомних трудів, може перетворитися на зграбну купку попелу, яку вітер з великою насолодою розвіє понад скелями... і не спокушайте себе думкою, що оце розчавивши мене, вирішите проблему.

— Так, я навіть такого хроба, як ви, не можу розчавити, тільки не тому, що за вами стоїть з десяток тієї ж самої хробачні, а тому, що навіть ви для мене жива істота. Бо і вас колихала мати й співала колискову мовою, якою писав я. І тішилася, коли ви починали лопотіти якесь нове слово... А тепер вступіться. Нехай діється воля божа.

РОЗДІЛ VI

1

"Дивно, тоді, коли вперше лицарі мене викликали на бій, я аж трусився від ляку, я повз, тікав од навісного диму, боровся за життя, мов топелець, а зараз мені однаково. Бо це я чиню з любові до мого вчителя і до князя. Яке щастя мати друзів і могти для них пожертвувати життям! Воістину це дозволено тільки людям! Вдячний долі, що дала мені хоча б у останній день відчути себе людиною... Пустельник помилявся. Не можуть люди бути гіршими від звірів... Але зараз я — лютий-прелютий дракон! Я — той, хто викрав князівну! Гори кісток перед моєю печерою — це моя роботаі Смерть мені!"

Він виповз із печери, і неймовірний шум оглушив його на мить.

Грали труби, аж надривалися, гриміли литаври, ревіла оскаженіло юрба там, на горбах, де в тіні під дубом розмістився князь зі своїм почтом. Іржали сполохано коні, хоч на очі їм і накинуто було сітки, щоб не так виразно бачили вони страшне чудовисько, а лицарі вдаряли мечами по щитах і вигукували бойові гасла.

Дракон затупцяв на місці.

Що ж тепер?.. Заревіти, чи що? Хоч би хто підказав, як це все має виглядати.

Враз усе стало байдужим, а те гарцювання перед його носом скидалося більше на копошіння мурашви.

І він подумав: "Чи не лягти мені ото на траві, та хай собі роблять, що хочуть? У мене тільки два місця вразливих — око і око. Затулю їх лапами, що мені зроблять?" Проте, уявивши собі цю картину, всміхнувся — гарний був би з мене дракон.

А народу-у! Весь Люботин зійшовся... Де ж той, із стяжкою? Ага, оно він сидить спокійно на коні і зовсім не галасує. Цей і справді, видно, бувалий чоловік. Мабуть, не знає, що його вибрано на мого вбивцю. Цікаво, як вдалося князеві всучити йому оту стяжку? Сказав, певно, від князівни дарунок. Ну, що ж це я стою як вкопаний? Треба щось робити. Зареву для початку.

— ГРХАААГХРРРН!

Кількоро лицарів беркицьнуло на землю, задерши ноги, інші, зламавши стрій, розсипалися по долині, силкуючись ізвладати зі своїми кіньми. Один лише лицар зостався на місці, голубою стяжкою маяв вітер.

Ну, як ти такий сміливий, подумав дракон, тим краще... Було б куди гірше, якби довелося ганяти за тобою по долині, підставляючи голову, а ти ще б, не приведи господь, виявився таким йолопом, що й не використав слушного менту.

І дракон, перебрівши річечку, став якраз навпроти пана Лавріна. Лицарі помчали на змія з усіх боків, а підскочивши ближче, задзенькотіли мечами по драконячій лусці. Мечі відскакували, мов од скелі, списи ламалися або, вигнувшись дугою, випорскували з рук невдатних нападників.

Не так це вже й страшно. Дитяча гра. Треба хоч для виду поборюкатися з ними. Він почав ревіти й крутитись на місці, метляючи головою так, що збоку виглядало, наче він і справді обороняється.

Тут і джури осміліли й собі,прискочили до змія та щосили загамселили мечами і топірцями. Нарешті й пан Лаврін пришпорив коня та пішов на дракона, але на відміну від інших

не махав дурно мечем, а вибирав місце вразливе, гарцюючи під самим носом в чудовиська.

"Так, ну що ж — пора", — подумав змій і, вдаючи, наче від когось захищається, нахилив голову так, аби зручніше було поцілити його лицарю з голубою стяжкою.

Пан Лаврін помітив цей рух і замахнувся мечем, та враз відчув, що рука задеревіла, — драконове око, наче маленьке озерце, дивилося на нього таким розумним поглядом, і в оці блищала сльоза, а в сльозі грало осіннє сонце. Око дивилось і ніби підказувало — коли, я чекаю! Мурашки побігли по спині в лицаря, такого він не сподівався, щоб з’явилася жалість до змія. До змія, котрий вкрав князівну...

Юрба збуджено ревіла, багатоголосе "Рубай!" вдарило, наче велетенський птах, об груди скель і відбилося луною. Вже й джура підскочив:

— Коліть, пане!

Але мить була втрачена, дракон одвів голову.

"Не можу ж я, мов бовдур, отак стоять, інакше всі здогадаються".

І знову гарцювання і брязкання мечів. Комусь вдалося сіконути мечем так, що загнав його під луску на животі й злегка поранив, виступила кров. Боляче не було, проте дракон зрозумів, що живіт у нього теж вразливий. Тепер лицарі знають, куди треба рубати. Слід бути обережним.

І справді, лицарі й джури враз перестали бити будь-як, а весь час намагалися вдарити під черево. Дракон крутився, як

дзига, врешті зловив мент і знову підставив око лицарю з голубою стяжкою.

"Чому він тоді не рубав? Ах, певно, помітив сльозу. Це була мимовільна сльоза, ваша світлість, я не хотів, пробачте, більше не буду. Коли ж!"

Інші в цей час сікли живіт, хоч і без особливого успіху, бо виявилося, що не так просто заганяти меч під луску, гецкаючи на переляканому коні. Ніхто не помітив опущеної голови дракона. Лише пан Лаврін і його джура були поблизу. Лицар звів меча для удару, зціпив зуби і — побачив своє відображення в оці дракона. Вимучене походами й боями, поороване зморшками обличчя дивилося на нього. І так виглядає жених прекрасної Настасії?

— Коліть, пане! — кричав джура і вже сам, націливши списа, мчав щодуху до того дзеркального озерця, з якого прозирав смуток і розпач.

Рука з мечем стриміла в повітрі, хмари пропливали над нею, і грало проміння на блискучому лезі.

— Ру-ба-а-ай!!! — кричала юрба, а князь аж на ноги зірвався й теж щось кричав, а земля гуділа від двох сотень копит і стогнала, як жінка при пологах.

І знову дракон одвів голову.

"Яка сила не дає мені заколоти його? — не міг опам’ятатися лицар, опускаючи меч. — Я, той, хто ніколи не відчував жалості у бою, рубав сарацинські голови, наче капусту, розм’як, мов баба, перед оком цього чудовиська. Це вже старість підступає до горла. На біса я в це вв’язався? Навіщо мені князівна, котра

ніколи мене не любитиме? Навіщо мені цей дивний дракон, який боронить перед лицарями свого живота, а мені підставляє око, вразити яке може й дитина? Що він мені злого вчинив? Оно жива й здорова НастасІя виходить з печери, оно пан Чурило із джурою вже мчать до неї. Все. Князівна врятована. Лишається тільки вбити змія, який не зробив їй нічого поганого. А ця купа кісток і черепів біля печери і справді далеко не цьогорічна".

Дракон знову заревів, ще й стовп сліпучого жовтогарячого полум’я в небо випустив. Зграя підгорілого вороння посипалася на голови лицарям.

"Треба їх відлякати, а то вже черево пече від тих ран. Вони мене скорше заморять, ніж цей зі стяжкою... І цього разу не вбив. Я мусив одвести голову, інакше б той молодий загнав мені списа в око. Чому він зволікає?, Що він вичитує щоразу в моєму оці? Один помах мечем — і все. А князь аж на ноги зірвався — так прагне моєї смерті? Я не винен, ви ж бачите, ваша світлість, що я не винен. Я роблю все, як домовлено. Що на душі в цього лицаря? Невже милосердя? Тоді це такий самий виродок, як і я. Ото клопіт на мою голову. Ну, як і цього разу він не зарубає мене, то бог свідок, я не зламав слова. Піду назад у печеру та й подрімаю, вимучила мене оця турнія, хай вона сказиться. Куди вже далі? Ото причепи — так попід живота й тнуть! А якби я метлянув хвостом, що тоді? Розлетілися б ви, як горобчики. Та мені вас потоптати, як двічі свиснути. Копошаться... черви... черви і є. Істинно: "Розколеться золота чаша, і розіб’ється глечик біля джерела, і зламається корба в колодязі. І тлін повернеться в землю, якою він був, і повернеться подих до бога, який його дав. Суєта суєт — усе суєта". І ще: "Згадай, що легіт — життя моє, вже не йачити щастя очам моїм! Хто бачить мене, більше мене не побачить: воззрять твої очі, а мене — нема. Рідіє хмарина, щезає вона: так і той, хто на діл зійшов, не поверне назад. В

дім свій не верне він, і місце його не згада про нього... Нехай согрішив я — та чим провинився перед Тобою? Навіщо поставив мене, мов ціль для стріл, і сам для себе я став тягарем? Чому Ти не відпустиш мого гріха і не глянеш повз провину мою? Адже нині у тлін я лягаю: будеш мене шукати, а мене — нема..."

Голова його низько опустилася, і лицар з голубою стяжкою знову зняв меча.

Тепер рубатиме. Прощавайте, князю!

— Коліть, пане!

— Руба-а-ай!!!

"Чом же меч цей повис у повітрі? Чому не спаде громовицею? Карай мене, господи, я весь перед тобою, непослушне твоє сотворіння, що зневажило твою волю. Карай, нехай буду покараним, і хай діється воля твоя! Ось око моє розкрите на всі сторони світу — пусти в нього стрілу свою, хай уп’юся я кров’ю, бо така спокута моя і роптати не буду. Дерево, помираючи, і то має надію — паростки випустить, оживе в паростках. Зерно падає в землю і стає зерном. А мені в тлін одійти, одійти без надії, без сліду, мов і не було ніколи. Втопчи мене в глину, бо з глини єство моє. Дай відчути силу твою, якщо своєї мені забракло. Дай відчути гніву твого, коли свого не маю. Пошли смерть тому, хто сам не посилав її. Принеси в дар муку тому, хто її нікому не роздаровував. Бо ти справедливий і любиш свої сотворіння. Дай же впитися справедливістю! Я, виродок на оцій землі, непослушне сім’я твоє, прошу в тебе останньої ласки, щоби ближній мій не увірився в слові моїм, щоб не сказав: "Не вартий довіри він". Я, що любив життя, а тепер молю смерті, я, що оспівував тебе, а

тепер приношу тобі свою непокірну голову, — яви мені знак, що став я на шлях справедливості! Бачиш — стою перед моїм ворогом безборонний мов на долоні..."

— Руба-а-ай!!!

І лицар, заплющившись, навідліт рубає мечем у те око, в якому він наче у дзеркалі, та в цю мить налітає джура, бо терпець йому увірвався, і спис його з розгону впивається, мов жало оси, а голова драконова сіпається, і меч пролітає гювз око, опускається на спис і перерубує його.

Дракон важко падає, голова його гупає об землю, і чи то причулося лицарю, чи й справді долинуло: "Дякую".

Увесь натовп, який був, посипався з гори, князь, мов дитина, підстрибуючи, погнав щодуху й собі. Лицарі з’юрмилися біля голови дракона і навперебій пояснювали одне одному, як усе відбулось. Ошелешений джура весь час смикав свого пана за рукав і бубонів:

— Я не хотів... ви зволікали... а я й... списом...

— Все гаразд, — одмахувався пан Лаврін. — Може, воно й на краще.

— Ви не ображені?

— Та ні. Дай спокій.

— Не може бути! — Джура і сміявся, і плакав, усе ще не випускаючи з руки уламок списа.

Надбіг князь.

— Молодець! Я знав, що ви! Герой!

— Та це не він! — почулося несподівано.

Князь отерп.

— Не він? Я ж сам... як він мечем... А хто?

— Ось, джура. Та покажись ти!

Князь глянув на хлопця, потім на спис, що стримів з драконового ока, і все зрозумів.

2

Три дні і три ночі гуляв Люботин, славлячи героя, переможця дракона, лилося вино і пиво ріками, шипів і пінився мед, грали музики, аж їм руки німіли...

Спочатку князь не був тим дуже втішений, що здобув собі нежданно такого юного зятя, та пан Лаврін зумів його переконати, розхваливши на всі заставки цноти свого вихованця. Князь заспокоївся. Князівні ж одразу припав до серця хоробрий джура, і тому з весіллям не забарилися.

Лицарі роз’їхалися, везучи на грудях на шнурку хто кіготь, а хто зуб дракона, щоб мати змогу посвідчити свою участь у тій славній битві. Лише пан Лаврін не згодився нічого собі брати на згадку; а коли довідався, що князь збирається дракона поховати, то сам зголосився допомогти.

Дракона поховали на галявині біля пустельника. Коли вже було по всьому і вояки розішлися, лицар спитав:

— Чому ви його поховали саме тут?

— Він сам цього забажав.

— Хто? Дракон? Ви що, з ним розмовляли?

— Уявіть собі, любий мій, розмовляв. І не раз.

І тут князь із незрозумілої спонуки узяв та й розповів усе, як було, говорив, наче хотів сповідатись, в розповіді очищаючись від содіяного, говорив, уникаючи зустрічатися поглядами, а через те й не бачив, як міняється обличчя лицаря, як пальці його стислися в п’ястуки. Воєвода поривався зупинити князя, але марно. Коли князь закінчив і зиркнув на лицаря, то страх засвітився в очах його — він не впізнав лицаревого обличчя, бо те, яке побачив, було налите люттю і болем.

— Якби я міг, — процідив лицар крізь зуби, — якби я міг, то з великою насолодою розчерепив би вам оцим келепом голову. Ви мені ненависні! Ви і весь наш задрипаний Люботин! Я проклинаю вас!

Він рвучко обернувся й покинув остовпілого князя. Того ж дня сів на коня й, ні з ким не попрощавшись, виїхав з Люботина.

РОЗДІЛ VII

1

Осінь запанувала в князівстві. Вітри налинули зі сходу й принесли холод і хмари, дрібний дощ-січенець моросив безперестанку, і тривала сльота перетворила дороги в місиво.

Князь тинявся по палатах, проклинаючи дрижаки, і боровся з нудьгою. Останнім часом він уже не міг ізвладати з собою — постійно чогось бракувало, все довкола страшенно обридло і баглося чогось такого, що він і сам гаразд не усвідомлював, почував себе так, начеб нутро його вишкребли й зосталася тільки одна оболонка. Порожнеча зяяла всюди, на що не глядів. Якийсь біль, незрозумілий біль проліз йому в душу і звив собі там кубло, цей біль ятрив його і душив ночами, примушував прокидатися в холодному поту, з виряченими од жаху очима. Все частіше снився дракон. Він нічого не говорив, тільки сумно дивився, і велика сльоза бриніла у нього на віях, а в сльозі грало сонце. Нічниці знемагали князя. У нього зникло бажання до їжі, вихудлий, із запалими щоками, неголений, з посірілим обличчям, одлякував навіть сторожу.

Раптом зрозумів, чого йому бракувало, — розмов з драконом. Не міг уже ні з ким розвіяти своєї нудьги, і спогади про ті дні, коли він, щоб добитися свого, їздив у печеру та здружувався зі змієм, не відпускали його зі свого полону, бо ось, нехотячи, прив’язався до нього.

Пращури з портретів дивилися на нього, і, здавалось, ті погляди пропікають саме серце.

Ну що ви вирячились? Ви ж були такі самі! Не такі? Не кривили душею? Не обманювали? І не кривоприсягали? Ви — погани, що не відали святого письма, як смієте дивитись на мене осудливо? Я зробив усе, щоб врятувати Люботин!

Він вискочив з покою, вирвав з рук переляканого сторожника галябарду й кинувся до портретів. З несамовитою люттю здирав їх зі стін і топтав ногами, а коли останній образ упав на підлогу, випустив з рук галябарду, сів і розплакався, і той плач для нього був наче літній дощ після довгої посухи.

Наступного ранку взяв бутель вина і три кубки, накинув на коня кожуха й виїхав з замку.

На галявині, оточеній скелями, було тепліше, вижухла мертва трава ледь-ледь ворушилася, наче волосся якоїсь велетенської істоти. Князь постелив кожух межи двома могилами, поставив на кожній по кубку й налив.

— Давайте, хлопці, вип’ємо, їдять його мухи... Осінь... така пора, що можна звар’ювати. Ненавиджу її... Ех, не слухайте мене. Це так... до слова прийшлось... А ви пийте, пийте... — вилив вино на могили і налив знову. — Тобі скільки вже? Вісім? О, та ти жеребець! Пий! Добре вино? Це мені з Волощини привезли... У нас теж роблять, але квасне таке, хай йому біс. До рота візьмеш — Київ побачиш... Ех, що б я без вас, хлопці, робив? Такий цей Люботин, що й не поговориш ні з ким.

Пустельник кивав головою, а дракон замріяно дивився на небо, і ворушилися його крила, наче збирався злетіти.

2

І наступного дня знову приїхав князь. Цей день був препаскудний, пронизливий холод пробирав до кісток. Але пустельник і дракон уже чекали на нього.

— Га, бісова негода! Ви не замерзнете? — спитав у пустельника, який сидів на своїй могилі в одній довгій сорочці. — Візьміть мого кожуха. Не хочете?..

Дощ лив і лив, кожух під князем хутко промокнув, і весь він скоро вже був як хлющ, вода збігала по обличчю, по бороді, проте йому було байдуже, бо сидів з друзями.

— Скоро зима. Все замете, все вибілить. І душу мою вибілить або й так зоставить, якщо вона біла, га?.. Чому мовчите? Вам ліпше знати, чи біла в мене душа... Гей, Грицю, а втни якогось вірша, щоб аж.

І дракон почав:

В моїй душі хтось посадив осику.

На вижовклих від самоти горбах

Вона росте на чорнім полі крику

Така ж висока, як моя журба.

І бачу я в один дохмурий день —

Замайоріла постать вдалині.

Невже до мене Юда йде,

Щоби повіситись в мені?

— Це ти про мене? — спитав сухо князь. — Ну, звичайно, про мене… От ти який! За що? Я ж хотів як ліпше. Для держави. Я врятував її…

— Якщо ви Юда, то я та осика, — зітхнув пустельник. — Я проник йому в душу і дав розум. Для чого? Невже тільки щоб загибель його була у сто крат болючішою? Навіщо я виховував у ньому розуміння краси і добра? Навіщо зробив з нього поета? Поети так тяжко вмирають, і нема їм на цьому світі місця, бо вони нетутешні.

— І я вмер… — сказав дракон. — І ви побачили — зло не від мене.

Пустельник витер долонею мокре обличчя:

— Я казав: не від нього зло… Воно в нас самих.

— Держава спала. Я мусив її розбудити, — аж застогнав князь.

— Але розбудилисьте не державу, а лихі інстинкти… — сказав пустельник. — Це ще добре, як народ на цьому й заспокоїться. А як ні?.. Щб буде, коли відчує, що йому замало смерті змія, бо зло ним не вичерпалося? Що буде, коли він кинеться шукати й інші джерела зла? Чи всі вони будуть справжні?.. Одного дракона на всю державу замало. Де взяти ще стільки драконів, аби кожен з нас мав кого розіп’ясти? Де взяти стільки іуд, аби мали на кого перекласти провину? Коли народ не має кого проклинати, сили його підупадають. Боже! Пошли нам драконів! Не обділи нікого, навіть юродивого! Навіть нетямущої дитини, бо й вона мусить мати свою турнію!

Вітер скавучав у печері, стогнав і заводив, ніби на похоронах. На скелі з тріскотом повалилася сосна й полетіла враз коміть головою, упала, хруснула важко, й розлетілися скалки навсібіч. Вороняче гніздо одірвалося й покотилося до князя.

— Ось і шапка. Чудова шапка, — засміявся князь і насадив гніздо на голову. — Гей! Чого ви замовкли?! Виговорились? А що мені тепер робити?.. Поки був дракон, я мав сенс жити. Був світлий обов’язок — знищити змія. Вже тоді мене лякав кінець: ну знищу, а що далі? Зворотного шляху не було. На вагу поставлено честь держави... До того ж я був не сам. Зі мною був весь мій народ... Але, тепер, коли дракона "убито, я зостався сам... І нема в мене ані ворога, ані друга. І нікому нема до мене діла. Все розповзлося по норах... А зараз мені холодно... Хо-ло-дно! І ніхто мене не зігріє!

День заходив за гори, і на галявину почали сповзатися сутінки, наче половці, припадаючи до землі, і світло відступало перед ними, спорхувало вгору й відлітало в незнану височінь. Озерце пінилося, наче відьомське, вариво, виступало з берегів, женучи на всі боки темно-жовті потоки здичавілої води. Скоро вся галявина заклекотіла і затанцювала в шаленій хлюпанині.

— Нічого, хлопці, — цокотів зубами князь, — переживем. І не таке переживали.

Вода його оточила І вирувала вже довкола ніг. Князь виліз на могилу і сів поруч пустельника.

— А вам хоч би що, — дивувався, — не м-мерзне-те. Я вже т-теж т-трохи з-зігрівся. Пийте, пийте... С-скільки т-тобі? Ві-вісім? М-можна...

Скоро споночіло, скелі потемніли й розчинилися в загуслій темряві, а злива не вщухала, вітер, що дув з печери, лопотів чорними вітрилами дощу, збиваючи їх у тісну масу й з ляскотом кидаючи поверх потоків, дерева на скелях болісно скрикували, гепалися головами, аж гілля тріщало й обламувалося, каміння котилося згори, з вилясками шубовськало у воду, розцвиркуючи бризки й розганяючи круги хвиль. Вода підняла опалу сосну й понесла її на скелю, сосна гугупнула, аж загуділо, а потім відбилася й ще раз гугупнула, вже гупала безперестанку, і тб розмірене гупання скидалося на стукіт велетенського зболілого серця.

Князь відчув, що там, де в його душі була раніша сліпуча яснота, царювала тепер темрява, як і тут, над водою... Всю ніч біснувалася сльота, всю ніч кипіла вода на галявині, мов одна роз’ятрена рана, всю ніч гупало велетенське зболіле серце і розпачливо скрипіли дерева на скелях.

А як та ніч проминула, дощ ущух і затихло все, а вгорі світанок розцвів і заблищав на воді самоцвітами, небо очистилося й осіннє сонце — бліде й змарніле — вистрілило проміння понад світом.

Але князь уже його не бачив.

© ВИННИЧУК Ю. П. Спалах: Оповідання, повісті. — К.: Радянський письменник, 1990. — 352 с. — (Перша книжка прозаїка).